

Томоју Јушану А. и његову
као такв сачињавају и сфрагистици
и хералдици

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Број 40.

СТАРИ СРПСКИ ПЕЧАТИ И ГРБОВИ.

ПРИЛОГ

српској сфрагистици и хералдици.

НАПИСАО

Др. АЛЕКСА ИВИЋ.

НОВИ САД

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1910.

ЗБИРКА
ВАСИЛИЈА ЈОВАНОВИЋА

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ.

	ЦЕНА
бр. 1. 5. 13. 31. 33. и 34. Живот дра Јов. Суботића (Автобиографија). Први део: Идила. 1901. Стр. X + 158 на 8-ни	К 1·50
Други део: Пролеће. 1902. Стр. VI + 179 на 8-ни	К 1·50
Трећи део: Лето. 1905. Стр. V + 226 на 8-ни	К 2—
Четврти део. 1910. Стр. VIII + 215	К 2—
Пети део. 1910.	К 3—
бр. 2. Др. Ђ. Дера. Аграрни покрети у старом Риму, с особитим обзиром на данашње наше пољопривредне прилике. 901. Стр. 202 на 8-ни	К 1·50
бр. 3. Чедо Мијатовић. Цариградске слике и прилике, путописне црте (са 5 слика) 1901. Стр. 254 на 16-ни	К 1·50
бр. 4. Др. Теодор Мандић. Успомене из нашег црквено-народног живота. III. од 1867—1876. I. део. 1902. Стр. 171 на 8-ни	К 1·50
бр. 6. 9. Бранислав Ђ. Нушић. Косово. Опис земље и народа. Издање са сликама. I. свеска 1902. Стр. 180 на 8-ни	К 1·50
II. свеска 1903. Стр. 116 на 8-ни. (Награђено из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 1·50
бр. 7. и 8., 14. и 15. Ст. Станојевић. Византија и Срби. Књига прва 1903. Стр. V + 242 на 8-ни. (Награђено из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 2·50
Књига друга 1906. Стр. XVII + 252 на 8-ни. (Награђено из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 2—
бр. 10. Иво Ђишико. За крухом. 1904. Стр. 291 на 16 ни. (Награђено из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 2—
бр. 11. и 12. Јован Радонић. Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV. века. 1905. Стр. IV + 299 на 8-ни. (Награђено из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 3.—
бр. 16. Драгутин Ј. Илић. Саул. Трагедија. 906. Стр. 159 на 16-ни. (Награђено из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 2—
бр. 17. Шекспиров „Ромео и Јулија“ у преводу Лазе Костића. 1907. Стр. 95 на 8-ни. (Награђено и штампано из задужбине Јована Остојића и жене му Терезије)	К 2—
бр. 18. Радослав М. Грујић. Како се поступало са српским молбама на двору ћесара австријских последње године живота патријарха Арсенија III. Чарнојевића. Стр. 78 на 8-ни. (I. књига. Зборник историјских докумената)	К 1—

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Број 40.

СТАРИ СРПСКИ ПЕЧАТИ И ГРБОВИ.

ПРИЛОГ

српској сфрагистици и хералдици.

НАПИСАО

Др. АЛЕКСА ИВИЋ.

Др. Крушић
1938

НОВИ САД

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1910.

ЗБИРКА
ВАСИЛИЈА ЈОВАНОВИЋА

№. бр. 902173

КЊИЖАРА И ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
У НОВОМ САДУ.

УЧЕНИЦИМА
НАСТАВНИЦИМА
И РОДИТЕЉИМА
УЧЕНИКА

Господину

Вацлаву Кратохвилу

архивару дворског државног архива у Бечу

у најдубљем поштовању

посвећује

писац.

I.

У дворском државном архиву у Бечу (Haus-, Hof- und Staats- Archiv) налази се око 200 повеља старих српских владара и властеле, које почињу са свршетком XII. и допиру до краја XV. столећа. Осим неколико савремених копија и 10 латинским језиком писаних, све су остале повеље оригиналне и написане ћирилицом и српским језиком. Повеље ове смештене су у одељењу Ragusaner Archiv и њих је с малим изузетком публиковао Фрања Миклошић у чувеној збирци својој „Monumenta Serbica“. Остао је још један мален део да се публикује: повеља Степана Деспотовића од 12. августа 1457. и око 20 признаница о примљеном новцу из Дубровника, које су написали кнез Владислав Херцеговић и браћа његова и од којих је Миклошић неке донео у изводу а неке није ни споменуо.

Као што само име „Ragusaner Archiv“ каже, потичу повеље у овом одељењу из дубровачког архива и садрже у себи привилегије, уговоре и преписку између дубровачке републике с једне и владара и властеле српске с друге стране. После пада дубровачке републике чуване су ове повеље неко време у градском архиву дубровачком, а године 1833. пренесене су у бечки дворски државни архив или као што се у оно доба звао, у бечки тајни архив, који је тиме постао један од најглавнијих извора за проучавање српског политичког и културног живота у средњем веку.

У последње време бавили се научници чешће испитивањем споменутих повеља. Проучавањем и непрестаним прометањем кроз руке разних испитивача остављало се све више трагова на повељама, од којих се и иначе многе налазиле у врло трошном стању. Нарочито су при овом страдавали печати на листинама, који су већином од сухог

воска те се и при најмањем додиру дробе и круне. Према биљешкама, које је између 1833. и 1837. сачинио о тим печатима Јанко Шафарик, може се тачно показати, како се данас печати налазе у горем стању него у оно време. Неки примерци, од којих су данас сачувани само фрагменти, као н. пр. печат Балшин са повеће од 17. јануара 1368. (бр. 20.), за доба Шафариково су били још потпуно читави и многа слова, која се данас не виде на печатима, била су у његово време читка.

Потреба је била, да се ови печати, док нису доспели још у горе стање, публикују и да се тиме за вечита времена обезбеде за науку. С једне стране ова околност а с друге живо интересовање нашег народа за старине своје, а нарочито за хералдику српску, која је недавно услед политичких догађаја постала актуелном науком, покренуо је књижевни одбор „Матице Српске“, да усвоји мој предлог и преузме на себе публикување печата са споменутих повеља српских. Књижевни одбор је мени поверио овај посао, али што је публикација у опште спроведена, у томе припада огромна заслуга бечком државном архивару г. Вацлаву Кратохвилу, који ми је, не жалећи напора, месецима помагао да савладам тешкоће, с којима мора да се бори овако предузеће. Са највећом готовошћу и предусретљивошћу чинио ми је г. Кратохвил и при изради печата и при писању ове студије толико услуга, да ме је обвезао на вечиту благодарност. Исто тако сматрам за угодну дужност, да на овом месту топло захвалим својим професорима г. г. Ватрославу Јагићу, Константину Јиречку и Милану Решетару, који су ми саветима својим помагали у раду. Г. проф. Јиречек ми је уступио и споменуте белешке свога рођака Јанка Шафарика, да се при писању послужим и њима.

Публикујући ову збирку печата нисам се ограничио једино на повеће, које су пренесене у Беч из дубровачког архива, него сам унео и друге печате српске са повеља, које се још раније налазиле у дворском државном архиву и у којима су већином уговори или преписка српских поглавица са владарима из аустријског дома. Између ових печата узео сам три комада са једне повеће, која се чува у дворском државном архиву у одељењу

Urkunden, Allgemeine Reihe (бр. 75 до 77); четир печата са повеља из одељења Ungarische Urkunden (бр. 78 до 81); пет печата из одељења Hungarica (бр. 82, 83, 85, 87 и 88); два печата сам узео из штампаног дела J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Ungarn, Supplementband (бр. 84 и 89); један комад из фасцикла Bosnien und Herzegovina (бр. 86.) и пет комада са једне повеље из Illyrico-Serbica (бр. 90 до 94). Ове последње печате унео сам у збирку, да би се могла и у овом питању јасније уочити разлика између некадањег сјајног доба српске прошлости и доба робовања народа нашег под Турцима. Узгред спомињем, да се у архиву налази још један примерак печата патријарха Арсенија Чарнојевића, који је куд и камо лепше сачуван од овог у нашој збирци. На жалост, ја сам за тај примерак дознао тек онда, кад је збирка већ ушла у штампу. У осталом, овај је примерак дао снимити и публиковаће га заједно са повељом, на којој се налази, г. архимандрит Иларијон Зеремски.

Разуме се, да овде нису сви стари печати српски, који су сачувани од пропасти. Осим ових у Бечу налази се још много повеља српских по разним јавним и приватним архивима, до којих ја нисам могао доћи.

Један занимљив печат „господина Костадина“ од 13. новембра 1395., који спомиње Миклошић у делу своје Monumenta Serbica на стр. 228 и за који вели, да се налази у бечком државном архиву, нисам могао нигде да нађем. Тражио сам повељу, на којој је ударен тај печат, по свима мени познатим и приступачним одељењима, али је нигде нема. Осим тога сам унео два печата деспота Ђурђа Бранковића, од којих оригинал нисам имао у рукама него сам их дао снимити по отисцима од гипса, сачињеним за миленијску изложбу (бр. 50 и 53). Уз помоћ архивалног чиновника, мога поштованог пријатеља *дра Јосифа Малоте* прегледао сам све повеље и све индексе тражећи оригинале споменутих печата, али ми је сав труд остао без успеха. Исто тако не могах никако доћи до листина, са којих је Талоци снимио печате краља Стефана Дабише од 26. априла 1394. и деспота Стефана Лазаревића од 2. децембра 1426., мада их он ставља у бечки

државни архив, где треба да се налазе и према споменутом Миклошићевом делу.

Али ни од оних печата, које сам имао у рукама, нисам унео у збирку сваки примерак него сам се једино трудио, да донесем све различите егземпларе. Тако н. пр. од кнеза Владислава Херцеговића је сачувано око 25 печата, но ја сам узео само три комада, јер су остали примерци са ма којим од ова три потпуно једнаки. Исто ово вреди и за Павла Бакића, чијих је печата сачувано више од стотине, али сви имају исти облик. Од овога правила сам одступио само при публиковању великих престоних печата босанских краљева, јер мада је овде исти типар, ипак сам донео четири примерка. Ово сам учинио једно с обзиром на велик значај тих печата, а друго с тога, што ни један од ова четири примерка није потпуно очуван те један другог допуњују.

О печатима нашим до сад је мало писано. У новије време почео је поједине примерке српских печата да публикује *Људевит Талоци*. У делу *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bosnien und Hercegovina, Wien 1901.* писао је Талоци историју Босне и Херцеговине и међу осталим фотографским снимцима изнео је 14 босанских печата, али су печати фотографисани сви заједно и то не у природној величини него знатно смањени и нису означени, коме припадају. У делу *Bruchstücke aus der Geschichte der Nordwestlichen Balkanländer (Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina III. Band, Wien 1895.)* изнео је три печата српска, а у књизи *Bosnyák és szerb élet-s nemzedékrajzi tanulmányok, Budapest 1909.* публиковао је 15 до 16 печата, не рачунајући овде лажне грбове српске, саопштене по збиркама Улриха Рајхентала и Конрада Гриненберга. Осим тога је публикујући са Алдашијем збирку докумената „*A magyarországi és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára*“ снимио печат деспота Стефана Лазаревића. Главна мана Талоцијевим публикацијама је, што су без системе, што су му описи грбова површни и легенде у већини случајева нетачне.

Талоцијеве публикације доприносе познавању и хералдике и ефрагистике српске, али за саму хералдику је од много крупнијег значаја дело *Стојана Новаковића* „Хе-

ралдички обичаји у Срба у примени и књижевности“, изашло у Годишњици Николе Чупића, књига VI., Београд 1884. Писац нам тумачи у овом делу порекло речи грб и постанак хералдичких обичаја у Европи, затим прелази на уређење властеоског сталежа код Срба, испитује трагове хералдике на српским новцима на основу дела Симе Љубића *Opis jugoslavenskih novaca* и показује у народним песмама традицију о старим српским грбовима. Од великога је интереса чланак Новаковићев о двоглавом орлу као хералдичком знаку српском, а исто му је тако исприча студија о литератури лажне хералдике српске с почетка XVII. века, у којој је изнео све оне узроке, који су покренули многобројне писце XVII, а према овима и XVIII. столећа, да измишљају и фалзифицирају грбове српских владара и српских држава.

У српским делима врло је мало публиковано старих печата наших. Овде сам у стању да истакнем печате бана Матије Нинослава из године 1249. и краља Томаша(?), оба снимљена у прилогу „Гласника друштва србске словесности, свеска VI., у Београду 1854.“ Осим тога се налази више бележака о грбовима нашим у делу кнеза Меда Пуцића „Споменици Србски од 1395. до 1423.“, књига прва и друга, у Београду 1858. и 1862. године.

Од стране литературе о сфрагистици и хералдици употребио сам ова дела: Wilhelm Erben, *Urkundenlehre I. Theil: Die Kaiser- und Königsurkunden in Deutschland, Frankreich und Italien. Mit einer Einleitung von Oswald Redlich.* Oldenburg — München — Berlin 1909.; Grotefend H. *Über Sphragistik,* Breslau 1875; Seyler G. *Abriss der Sphragistik,* Wien 1889.; Schlumberger G., *Sigillographie de l' Empire Byzantin,* Paris 1884. Осим тога сам проучио и користио се појединим чланцима у разним свескама часописа *Byzantinische Zeitschrift*.

Напошетку ћу споменути неколико погрешака, које се поткрале у нашу збирку. Код печата бр. 12. треба ставити годину од 1278—1314. а не 1273—1314; печати под бр. 42 и 70 штампани су обрнуто; код печата бр. 46 изостављено је у потпису име Твртко (цео потпис треба да гласи: Краљ Стефан Твртко II. Твртковић) и у печату бр. 85. треба место имена Ферузин да стоји Хе-

руфим. Напомињем на овом месту, да сам се при ознаци појединих власника печата ради лакшег разумевања држао имена, познатих из народне традиције, те сам краља Вукашина назвао Мрњачевићем, а деспотима Ђорђу и Јовану стављао сам презиме Бранковић.

II.

Под печатом разумемо један знак, сачињен из извесног материјала на основу извесних правила и по извесном начину печења, који је, као карактеристична ознака извесне особе или друштва, утврђен по извесном начину на један спис за доказ веродостојности његове. У печату се гледало поуздано јемство, да повеља није фалзификат него да одиста потиче од издавача њеног. Печат је имао два преимућства над својеручним потписом: могао је да га употреби и онај, који није знао писати, а могао се уверити о веродостојности повеље и онај, који није умео читати. Ово преимућство печата донело је собом, да је печење све више потискивало својеручни потпис и кроз више столећа вредило је оно као једини видљив знак веродостојности повеља.

Печат може двојачко бити утврђен: обешен за повељу или прилепљен на њу непосредно. Обешен може печат да буде на једној врци, оплетеној од свиле или на узаном комадићу пергамента, коже или хартије. При утврђивању печата на врцу или на комадић пергамента, коже или папира обично се испод текста савије и пробуши повеља на неколико места. Понекад се пробуши за једну врцу само једна рупа, али више пута чак и шест рупа. Најчешће су две или три рупе. Кроз рупе се провуче врца, а на врцу се притврди печат и то тако, да горњи део слике печатове буде ближе повељи, а доњи даље. Кроз печат пролази кроз врца и с противне стране од оне, с које је ушла у печат, излази из њега на поље. Често пута улази врца на два места у печат а тако исто и излази из њега, но још је обичнији начин печења, да врца улази на једном месту у печат, да се пролазећи кроз печат грана и с противне стране излази у два или три крака.

Врпца може да буде оплетена од свилених конаца или од власи (праменова) свиле. Чешћа је врпца од конаца. Свилени конци као и праменови свиле могу да буду различито обојадисани. Најчешће су црвени и то или угасито црвени или црвенкасти, али има и зелено па и плаво обојених врпца. Осим ових једноликих боја има примера, да су врпце оплетене и од две боје, на пр. од црвених и зелених кончића или од црвене и жуте свиле. Но оваки случајеви су врло ретки.

Печати, обешени за повељу, могу бити с обзиром на материјал њихов или метални или воштани. Метални печати, којих је много мање него воштаних, зову се буле те имамо златних, сребрних и оловних була (Gold-Bullen, Silber-Bullen, Blei-Bullen). Међу српским печатима није сачувана ни једна оловна була. По Миклошићевом делу Monumenta Serbica имамо једну сребрну булу у манастиру Хилендару на повељи краља Милутина, а сребрних на позлаћених имамо у истом манастиру једну од монахиње Евгеније и синова јој Стефана и Вука, једну од деспота Стефана са братом Вуком, затим од самога деспота Стефана четир буле на четир разне повеље. Златних була је такође сачуван повелик број. У манастиру Хилендару се чувају две повеље са две златне буле краља Милутина, једна златна була краља Дечанскога, једна цара Уроша, једна Вука Бранковића; у бечком државном архиву се налази једна златна була цара Душана и две цара Уроша; у карловачком митрополијском архиву се чува једна од цара Душана; у зографском манастиру такође једна од цара Душана; у манастиру Раваници у Срему једна од кнеза Лазара; у манастиру св. Павла на Атосу једна златна була од Ђурђа Бранковића; у светогорском кастамонитском манастиру такође једна од деспота Ђурђа и у загребачком муз-ју остала је једна од краља Стефана Томаша Остојића из 1446. године.

У ову збирку унео сам две златне буле (бр. 15 и 16; бр. 18 и 19) из бечког државног архива. Златне буле редовито висе на врпци привезаној за повељу, те су или масивне или шупље. Обично се састоје из две танке плочице, на које је ударена с једне стране слика печата, те се обе плочице залепе једна за другу.

Осим ова два златна печата још се друга четири разликују од осталих с обзиром на материју. Један је од ова четири насликан у бојама непосредно на повељи (бр. 87), један сачињен од мастила, такође непосредно на повељи (бр. 85) и друга два пренесена из штампаног дела (бр. 84 и 89), а сви су остали печати, које доноси наша збирка, воштани. Као што сама реч каже, главни саставни део ових печата је восак, са којим се обично мешало нешто масти или ланеног уља или терпентина. Метални печати редовито имају са обе стране слику (avers и revers), код воштаних такође има случајева, да је слика са обе стране, но таки случајеви су врло ретки, већ обично долази слика само на једној страни, а сва маса воска, која окружује слику, зове се кора или шоља. Боја воска код воштаних печата је разнолика. Најчешће долазе печати сачињени од две разнобојне масе воска: шоља печата од природног воска, а у њу утиснут комадић црвено или зелено обојеног воска, на коме је ударена слика. Често бива, да је цео печат од природног воска, а у ретким случајевима долазе и таки примерци, да је цео печат састављен од црвеног или од зеленог воска.

Непосредно прилепљени печати за повељу су такође сачињени од воска и то на овај начин: испод текста просече се повеља на два места и кроз секотину провуче се једна узана врпца од хартије или пергамена и то тако, да оба краја ове врпце буду на унутрашњој страни повеље. Преко ових крајева врпце прелије се танак слој воска и по воску се превуче комадић хартије, који покрије цео слој воска. Сад се на тај комадић хартије удари слика печата. Оваких печата, непосредно ударених на повељу, већи је број него обешених за њу. Оваки, непосредно на повељу утврђени печати, већином се употребљавали за повеље од хартије, али има случајева, нарочито код Дубровчана, да се печати утврде непосредно и на повељу од пергамена.

Типови печата могу да буду разнолики. Код монограмних печата се цело поље састоји из имена или почетних слова од имена власникова. Портретни печати износе главу, попрсја или целу фигуру власникову, а понекад целу фигуру на коњу и онда их зову коњаничким печата-

тима. Портретни печати су са грбом или без грба власникова. Код грбовних печата (Warren-Siegel) је или сам грб у пољу печата или је насликан штит па у штиту грб или је поврх штита додат шлем. У потпуном грбовном печату је и круна више шлема. Владари су употребљавали тако зване престононе печате, на којима је фигура владарева изнесена како седи на престоу. У нашој збирци налазе се осим споменутих врста и такви печати, којима је слика печата постала притиском прстена или античке геме (камеје) на восак. Сви ови печати могу бити са или без легенде. Легенда је већином одељена од поља линијом, али у понеким случајевима се налази и неодељена или чак у средини самога поља.

Према нашој збирци у читавом једном низу краљевских печата заступљен је западно европски тип престоног печата. Аналогија њихова са западом у многим је погледу очевидна.

После првог печата краља Стефана Радосава (бр. 1) онаја се напредак у спољашњој опреми престоног печата не само с обзиром на величину него и на израду слике на печату. Неугледни печат од 4. фебруара 1234. није само мали, него је и примитивно изведен. Стереотипна фигура на престоу је одевена само са најпотребнијим симболима сувереног достојанства, са круном, скиптром и државном јабуком. Исто вреди и за први тип печата краља Стефана Владислава (бр. 4), али се већ код другог типара Владисављева (бр. 5) налазе докази о напредовању. Печат постаје двапут већи од пређашњег, на огртачу су богати везови, престо добива висок наслоњач са резаним шарамима. У свакој од ових тачака повећава се још јаче кештипа израђивача код даљих печата: краља Стефана Уроша (бр. 9 и 10), Стефана Милутина (бр. 11) и Стефана Душана (бр. 13 и 14). Са печатима Стефана Душана (бр. 13 и 14) долази несумњиво готски стил и то у резаним шарамима на престоу.

Са печатом краља Стефана Душана од 1345 престаје одједном досадање постепено, непрекидно усавршавање слике и напредовање уметничке обраде. Тек после једне паузе од 50 година надовезује краљ Стефан Дабиша 26. априла 1395. године (Thallóczy, Bosnyák és szerb élet- s nem-

zedékrajzi tanulmányok, стр. 313 и 317) на пређашњи начин. Печати његови и његових наследника краљева Стефана Остојића (бр. 83), Томе Остојића (бр. 54 и 59) и Стефана Томашевића (бр. 68) достижу са једним скоком врхунац уметничке обраде. Прва перијода од Стефана Радосава (1234. године, бр. 1) до Стефана Душана (1345. године, бр. 14), показује велику вољу али и толику ишту немоћ, да се истакне и изрази у што већој мери сјај краљеве особе, док се међутим у другој перијоди, крајем XIV. и у XV. веку, ово одиста постизава. Престо прве перијоде има изглед једне примитивне дрвене клупице или столице, а у другој перијоди, код краља Стефана Дабише и његових наследника, престо је богат, пластичан, разрађен архитектонски и технички, по одличним узорима. Украси и наслоњач престола изгледају у овој другој перијоди као предњи улаз богатога храма (Domfaçade), какве сретамо код чувених грађевина у северониталијанских и јужнофранцуских храмова из најлепше перијоде готске уметности. На овим престолима нису више обичне резане шаре него читава шума од витких лукова, многобројни удубци са забатима, прекрасне куле са фијалама од горе. Владарска круна добија код ових печата своје одређено и утврђено место у пољу и то са обе стране краљеве особе.

Слика владареве особе на престоу у прве перијоде била је шематски рађена и имала је редовно нарочит положај леве руке, који не одговара нормалном држању. Краљева фигура из друге перијоде је посао једног мајстора, који влада окретношћу и знањем перфектног сликара.

Кад посмотримо све споменуте моменте у развоју српског престоног печата и упоредимо их са онима код западних печата, долазимо до резултата: печат српских краљева је начинио исти пут од примитивног лика на престоу до прекрасног, величанственог краљева лика друге перијоде као печат немачко-римског царства од Карловића до Хабзбурговаца, као у Чешкој од Пшемисловића XII. века до Луксембурговаца XV. столећа, као у Угарској од Арпадовића до Анжуића.

При упоређењу престоног печата вредно је споменути и reverse ових печата, т. з. коњанички печат. Коњанички печати су у западној Европи значили, да власник

њихов припада владалачком дому. И херцези су смели употребљавати коњаничке печате, мада им је забрањен био престони печат. Млади краљеви чешки носе га, док је краљ-отац у животу, али га задрже као *revers* престонном печату и као суверени владоци. Овакав обичај, да коњанички печат носе као *revers* престономе, имали су и српски владари. Паралелу са западом показује најзад и престони печат краљице Јелене (бр. 12), која седи на престолу без наслоњача, на једном јастучићу, са круном на глави. Појам величанства изражен је код краљице у скромнијим облицима него код краљева, а такав је случај и код печата западноевропских кнегиња.

Али аналогија са западом има и један приметан недостатак. Док је у Немачкој, Француској, Чешкој и Угарској усавршавање печата било потпуно правилно и стално и док је чинило у свом развоју једну непрекидну линију од примитивне слике до врхунца у изради, дотле је код Срба развој био пун скокова. Ни сама традиција престоних печата није код нас била тако чврста и непрекидна као на западу. Краљ Вукашин (бр. 22) није већ имао престони него само портретски печат: његово попресеје с круном на глави могло би свој узор наћи пре на новцу него на печатима. Краљ Стефан Остоја (бр. 32) задовољио се коњаничким печатом, а печати краљева Дабише (бр. 30) и Твртка II (бр. 34) не разликују се ништа од печата властеоских (печати са породичним грбом), какве налазимо код појединих светских дигнитета српских; једино легенда открива достојанство власника печата.

Ни златне буле цара Душана и цара Уроша (бр. 15—16 и 18—19) као и осталих владара још не значе раскидање са западним обичајима и еманциповање од западно-европског утцаја. Истина је, да су златне буле цветале у првом реду код византијских владара, али су и цареви немачки као и краљеви угарски и чешки употребљавали металне печате, који су се не само у материјалу него и у слици разликовали од других печата. Тип златне буле српских царева могао је додуше у Византији, али исто тако и код Млечића наћи свој узор. Млетачки дуждеви су употребљавали као и римске папе оловне буле (*Bleibullen*), које су одговарале по величини

српској златној були и које су исто тако као и српске имале бисерну врпцу, фигуру са глоријолом и легенду у пољу са мајускел словима.

Што се тиче приватних печата вредни су спомена они многобројни печати српских војвода, херцега и кнежева, који у пољу место слике или грба имају монограме или иницијале ћирилским словима. С почетка су то били само печати од прстена (бр 36, 40, 41 и 51), али монограм наскоро истисну у појединим случајевима сасвим грбове са печата и монограмни печати постадоше исто тако велики као и печати са грбовима. На печату Владислава Херцеговића (бр. 58) видимо првобитан разлог употреби ове врсте печата: с почетка су то били печати из невоље, као што се из тог печата види; шоља је била спремна за већи тишар, који по свој прилици није био при руци, те се морао употребити печат од прстена, који није испунио цео простор од шоље. Сличан случај се налази и код печата кнеза Гргура Вукосавића (бр. 37).

Са овим типовима печата још нису исцрпени сви разнолики утецаји. Занимљива је употреба античких гема место грба. Не само приватни људи него су и сами владари као Ђорђе Кастријота Скендербег (бр. 65) и бан Матија Нинослав (бр.) употребљавали камеју (Камее) тј. врсту печачења, где су прстенови са старим изрезаним драгим каменом служили као печати. Реткост и скупоћа тога камена јамчила је већ сама по себи, да је подражавање печата готово немогуће.

Сви ови примери изнели су довољно момената, да се веза српских печата са западном културом може формулисати. И код нас је као и на западу печат био пре свега израз одличног друштвеног положаја и права, које је том положају одговарало. Имао је и све особине — као на западу — јавне правне установе; само у овом јавном правном карактеру печата може се наћи узрок различитом облику властарских од осталих печата. Да се постигне ова разлика употребљавана су и овде и онде иста средства. Ова средства сасвим очигледно показују директни наслон на стране узорне. Осим споменутих престоних печата XV. столећа довољно је у овом погледу указати на прекрасно изведен коњанички печат бана Твртка I. (бр. 17) као и онај де-

спота Ђурђа Бранковића (бр. 56), који такође јасно одају, да је израђивач њихов морао бити одличан познавалац италијанске школе.

Али као што је већ наглашено, аналогија није потпуна него има и битне разлике између српских и западно-европских печата. У сфрагистици запада сретамо правилност како у развиту појединих типова тако и у њиховој употреби за извесне категорије правних субјеката те је ушло у обичај говорити о законима, који владају у њиховој сфрагистици. О свему овом може се у српској сфрагистици само у ограниченом опсегу говорити. Краљевски печат нема непрекидан развитак; у једном прекиду од 50 година губе краљеви традицију престоног печата. Исто тако сразмерно велика разноликост у употреби типова печата (грбова, монограма, гема) има дубље значење и одступа јако од западно-европског обичаја. Осим тога изгледа, да код Срба није било довољно разумевања ни за границу употребе различних типова. Примера ради печат Павла Раденовића и његових потомака је чист тип градског печата.

Ово су само у главним цртама рефлексије о печатима српским. Међутим читав један низ специјалних питања српске сфрагистике нисам ни додирнуо, мада многи примери у овој збирци изазивају, да се и та питања објасне. Узрок честој употреби монограмних печата, поставак ванредно уметничких печатних типара, изненадни престанак традиције у појединим серијама и изненадни повратак — све то захтева питању студију. Утецај појединих политичких догађаја на развитак и правац, којим се пошло, различита употреба појединих типова код српских владара услед различите титуле, коју су носили и многи други проблеми у српској сфрагистици чекају на даље истраживање. Ови проблеми захтевају много опсежнији упоредни материјал, него што га износи наша збирка, — захтевају опширну студију и марљиво прибирање нове грађе по приватним и јавним архивима, а за то треба много више времена и средстава, него што сам ја имао на расположењу.

Ш.

Грбови су према извесном темељу и правилима науке и уметности сачињене слике за ознаку и разликовање како појединих особа и породица, тако и друштава, градова и читавих земаља, које имају права да носе такве ознаке. Темељ и правила, по којима се морају сачинити те слике, да би као грбови морале вредити, показује нам хералдика.

Наука је потпуно утврдила, да су грбови продукт хришћанског Средњег Века. Истина, да се већ и код старих народа Перзијанаца, Арапа, Римљана и Гала налазило разних слика и знакова на новцу, штитовима и другим бојним справама, али то још не сачињава хералдику. Тек крсташки ратови на истоку дадоше повода установи грбова. Из прва два крсташка рата мало је остало хералдичких продуката, него се тек од средине XII. столећа може са позитивношћу говорити о грбовима. Ношење грбова је у свези са развитком турнира код западних народа.

Византијска царевина, која је имала сасвим посебне обичаје и посебну културу од западних народа и која је себе сматрала за најпозванију да води реч како у политици тако и у свему другом, није хтела да прими западни обичај и да уводи ношење грбова. Код српског народа у Средњем Веку борио се непрестано како у политичком тако и у културном и верском погледу утецај Византије са утецајем запада. Они крајеви, који су били ближи византијској држави, подледали су њеном утецају, а оне земље српске, које су непосредно граничиле са западним државама, падале су под западну струју. Оне, дакле, државе српске и они владари, који су положајем и временом, у коме су живели, били упућени на запад, примили су са запада ношење грбова. Први пример несумњивог грба код српског поглавице налазимо према нашој збирци у кнеза хумског Андрије из године 1249 (бр. 7). Даље налазимо грб у току овог столећа код зетског господара Балше (бр. 20, 24 и 26), код господара од Канине и Авлове Александра (бр. 21), код властелина конавоског Гргура (бр. 23), код краља Твртка I. (бр. 25), код Вука Бранковића (бр. 27), кнеза Радича Станковића (бр. 28 и

33), жупана Бељака Санковића (бр. 29), краља Стефана Дабише (бр. 30) и кнеза Павла Раденовића (бр. 31). У идућем, XV. веку је много више примера, управо у овом столећу је највише и цветало ношење грбова, док при крају његову са пропашћу српског државног и културног живота, са нестанком негда многобројне господе српске, није угушена и употреба грбова и развитак њихов.

Српски је народ био у стању, да неке културне обичаје и тековине, које је од других прихватио, унесе у себе и стоји са својим народним бићем те да им даде своје национално обележје (на пр. употребу ћирилице), али грбови нису могли нигда, па ни у добу највећег цветања њихова у Западној Европи, да ухвате дубљег корена код Срба. У опште се може рећи: западна мода, грбови, продрла је до душе у неке земље српске, али се о српској хералдици, као засебној науци, према строгим научним појмовима, једва даје говорити и код тих земаља.

Као извори хералдике у опште служе печати и новци, затим споменици, надгробне плоче, даровна писма о племству, слике, оригинално оружје, нарочито штитови са грбовима и напоследку дела песника и историчара, који често описују поједине грбове. Извори српској хералдици су поглавито печати, затим споменици на старим црквеним и другим грађевинама и надгробне плоче, а као извор другог реда народне песме. У српској хералдици је немогуће расправљати о једној битној особини грбова, наиме о боји њиховој, јер се боја на основу наших извора не може ни приближно установити.

Мада је у нашој збирци сразмерно мален број печата са грбовима, ипак се већ и на овим примерцима виде скоро све ниансе разноликих појава западно-европске хералдике. Сасвим као на западу налази се и код српских поглавица више пута место целог грба само један фамилијарни знак, као на пр. орао, котва, курјак, лав, кула и т. д. (бр. 7, 23, 24, 27, 28, 29, 37, 43, 44, 49, 57 и 65); код других се налази штит и у њему слика грба (бр. 25 и 29); код неких је штит са грбом, а више штита шлем (бр. 26). Исто као на западу има и код нас потпуних грбова: штит са грбом, више њега шлем а на шлему челенка (бр. 30, 34, 46, 47, 56, 63, 68, 69, 71, 73, 75, 77 и 80). Као

у западно-европској хералдици налази се и код српских поглавица понекад место грба само шлем са челенком, без штита (бр. 50, 53, 64 и 74).

Паралела српских грбова са западно европским може се и даље у свима појединостима пратити. Код западних народа су грбови били ознака појединих породица и прелазили су с колена на колена. И код нас је наслеђивање грбова очигледно. Грб деспота Ђурђа, шлем са два рога као челенком (бр. 50, 53 и 56) употребљава и његов син Стефан Деспотовић (бр. 64) и његови унуци Ђорђе и Јован (бр. 75, 77 и 78). Исто тако синови херцега Стјепана Владислав и Влатко (бр. 68, 69, 71 и 73) имају једнак грб са увуком херцеговим Балшом. И код Срба као и на западу могао је грб да пређе заједно са имањем с једне фамилије на другу. Деспот Јован Берислав, који се оженио са деспотицом Јеленом, удовицом деспота Јована Бранковића, добио је са супругом и многа имања као и титулу српских деспота, те са тим имањем преузима и грб деспота Бранковића (бр. 79 и 81). Да ово није случајна употреба Бранковићева грба у недостатку сопственога, већ да је деспот Јован Берислав узео грб Бранковића као свој фамилијарни, доказује печат удовице деспота Стефана Берислава (бр. 83), на коме је доњи део грба истоветан са оним деспота Ђурђа (бр. 79). Као што су грбови на западу повећањем поседа и женидбом и удадбом добијали разне модификације тако бива и код Срба. Војвода Радосав Павловић употребљава у први мах (бр. 43 и 44) једну кулу као грб, наслеђен од оца кнеза Павла Раденовића (бр. 31), но са повећаним угледом и титулом великог војводе проширује и грб свој, који се од сад састоји из три градске куле (бр. 45). Исто тако и потомци Павла Бакића (бр. 82) проширују грб његов (бр. 88 и 89), као и деспот Стефан Берислав (бр. 83) грб свога оца (бр. 81).

Споменућу још једну аналогију, која се тиче како печата тако и грбова. На западу се често у недостатку сопственога или из пијетета служили потомци печатима својих предака. Оваких примера има и у нашој збирци. Бан Твртко I. употребљава 14. марта 1356. печат свога стрица бана Стефана Котромановића (бр. 17.) Ђурађ

Бранковић се служи 29. децембра 1405. године печатом свога оца Вука (бр. 36), кнез Владислав Херцеговић 15. августа 1451. печатом свога стрица Вука (бр. 58), херцежица Цецилија 28. маја 1467. монограмом свога мужа херцега Стјепана (бр. 70), монограмом Стјепановим се служи 4. августа 1467. и син његов Стјепан Херцеговић (бр. 72), царица Мара употребљава 4. новембра 1470. печат и грб свога оца Ђурђа (бр. 74), удова деспотица Катарина Баћањи служи се 1. марта 1542. печатом и грбом свога мужа деспота Стефана Берислава (бр. 81) и напоследку владика црногорски Херуфим употребљава 15. јула 1595. године печат свога претходника владике Стефана (бр. 85).

Ови примери, које сам додирнуо при упоређењу са западно-европским грбовима, показују, да се сви закони, сва правила западне хералдике могу с успехом применити и на српске средњевековне грбове. Друга важна питања, као постављање границе, до које су фамилијарни грбови били распрострањени, у којим крајевима и до којих слојева народних су допирали, која су их све поколења употребљавала и т. д. остају и даље недирнута. Та питања моћи ће се тек тада узети озбиљно у претрес, кад се умноже извори за познавање наших грбова, кад се прикупе из осталих архива печати и кад се публикују други хералдички споменици српски. Прелазећи на опис појединих печата нагласићу, да публикацијом овом нисам ни имао претензију на исцрпност, већ сам једино желио, да њома припомогнем и олакшам посао будућим раденицима на српској сфрагистици и хералдици.

IV.

Бр. 1. Повеља од пергамента, испод текста печат од природног воска, утврђен непосредно на повељу.

Престони печат. Краљ са набораним плаштом, закопчаним на рамену; на глави му круна са шиљковима, испод круне праменови косе, спуштени низ лице; у десној му руци жезло, украшено шарама на врху, у левој државна јабука; седи на престолу, у кога је наслон и с леђа и са бочкова; ноге му почивају на подножју.

Трагови легенде, потпуно нечитке.

Бр. 2. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена, кроз рупе провучена црвена свилена врџа, на коју је притврђен печат од зеленог воска; врџа излази на другу страну воска.

Печат од прстена. Античка гема, представља орла, како полеће са стене.

Бр. 3. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена. Кроз рупе провучена врџа од плаве свиле, местимице искидана. На њу утврђен печат од природног воска.

Печат од прстена. По читавом пољу простире се крст; на горњем и доњем краку његову види се слово *p*, осим тога се с десне стране горњег крака распознаје слово *a*. Слова су без сумње делови монограма.

Бр. 4. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и пробушена на два места; кроз рупе провучена врџа, ошлетена од црвених свилених кончића; на врџу утврђен печат од природног воска.

Престони печат. Краљ у орнату са круном на глави; праменови косе висе испод круне; у десној му руци жезло, а у левој државна јабука; седи на ониском престолу, без наслона; ногари од престола су украшени богато изрезаним шарама; краљеве ноге, на којима се јасно распознаје обућа, почивају на подножју. Лик краљев допире до спољне границе поља и дели и горе и доле легенду у два дела.

Од легенде се распознају слова: [Блад]исав
кр[а]л

Бр. 5. Повеља од пергаментa, испод текста три рупе, кроз њих провучена врџа од црвене свиле, на коју је утврђен фрагментаран печат од зеленог воска. Врџа излази с друге стране печата.

Престони печат. Краљ у огртачу од тешког везеног материјала; у једној му руци жезло са крином на врху, у левој државна јабука са крстом; седи на престолу са нашараним масивним ногарима и са високим танким наслоњачем; ноге краљеве почивају на подножју.

Легенда и изнутра и с поља окружена дебелом линијом. Од легенде се распознају слова: † С[тѣфанъ Владисла]ав[ъ] кр[а]л[ъ] в[с]т[ѣ]х[ъ] раш[ки]хъ зѣмл[а]]

Бр. 6. Повеља од пергаментa, испод текста пробушена на два места и кроз рупе провучена врица од црвене свиле, на њу утврђен фрагментаран печат од природног воска.

Коњанички печат. Витез у потпуној ратној опреми на коњу, јури у левом правцу; у десној му руци дуго копље са барјачићем; на глави му шлем, на ногама шиљасте цинеле са мамузама; са бутина његових пружа се покривач према доњој силуети коња.

Од легенде се распознају слова: † Ст[ѣфан] и [Тра]вѣни

Бр. 7. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на два места пробушена, кроз рупе провучена врица од црвене свиле и на њу утврђен фрагментаран печат од природног воска; с друге стране његове излази врица на два места.

Цело поље испуњено са једним орлом раширених крила. На фрагменту печата се види стражњи труп орла, реп, ноге и једно крило.

Од легенде се могу утврдити ова слова: т а а хамск[и]

Бр. 8. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на два места пробушена, кроз рупе провучена врица, оплетена од црвених свилених кончића, на њој утврђен печат од зеленог воска; с друге стране његове излази врица на два места.

Коњанички печат. На коњу, који у левом правцу јури, коњаник са дугим копљем; о бедру му дуг мач са држачетом у виду крста; десна стражња нога прекида линију, што дели легенду од слике.

Од легенде се виде слова: † Ст[ѣ]ф[ан]ъ Зр[о]шъ . . . [кра]л[ъ] . . . рашкихъ зѣмл[а] . . .

Бр. 9. Повеља од пергаментa, испод потписа владарева пробушене су три рупе и кроз њих је провучена врица, оплетена од црвене свиле; на врици је утврђен печат од природног воска.

Престони печат. Пунолик краљ у крунидбеном плашту на глави. У десној му руци жезло са крином украшено, у левој државна јабука. На престолу наслон од два танка стуба, украшен са двоструким крином.

Од легенде, одељене једном линијом од поља, сачувана су слова: † Ст[ε]ф[ан]ъ Ур[о]шъ . . . [кра]лъ . . . рашькихъ земля . . .

Бр. 10. Повеља од пергамента. Испод потписа краљева пробушена на два места и кроз рупе провучена врџа од црвених свилених конаца; на њу утврђен печат од природног воска, коме с друге стране излази врџа.

Престони печат. Пунолик краљ са плаштом, који виси до земље; у десној руци држи жезло са двоструким крстом на врху, а у левој му државна јабука; престо постављен јастучићем; наслон са стубовима, по којима су изрезане шаре у виду крина; постава наслона богато ишарана; стубови су спојени са романским луком, на коме се виде шаре у облику кугле.

Легенда је одељена од поља пошироком линијом. Јасно се могу прочитати ова слова: † Ст[ε]ф[ан]ъ ти оиѡы пом с . . .

Бр. 11. Повеља од хартије, испод текста се виде рупе, али врџа није сачувана, него је и иначе оштећени печат откинут и једноставно придодат повељи.

Престони печат. Пунолик краљ с пуном брадом, у краљевском орнату; у десној му руци жезло са двоструким крстом, у левој државна јабука; престо са насловом; горњи лук са орнаментиком у облику кугле; стубови наслона уздижу се високо и свршују као крин; лево од главе крст у пољу; десно од престола, у доњем углу поља, трагови од слова.

Легенда је нечитка. Јасна су ова слова: ли морьск

Бр. 12. Повеља од пергамента, потпис краљичин подељен у два дела, између прве и друге половине потписа празан простор, на коме је повеља пробушена и кроз рупу провучена врџа; на врџу је утврђен печат од природног воска.

Престони печат. Прилика краљичина увијена у плашт, на обичној столици, која нема наслона ни с леђа, ни са

бокова, на столици један јастучић; на глави преко косе, увијене у крст, постављена је пљосната круна, без обичних шиљастих или лиснатих извојака.

Легенда, одељена линијом од поља, гласи: † Єлѣна кралица в[ла]гов[е]ствѣ сп [зе]мѣ

Бр. 13. Повеља од пергаментна, испод текста њеног пробушена на пет места, кроз рупе провучена врца од црвене свиле, која улази у фрагментаран печат на два крака а тако и излази из њега. Печат је од црвеног воска.

Престони печат. Краљ са једним затегнутим, код грла драгим камењем украшеним плаштом, са појасом; у десној руци му жезло са крином на крају, у левој државна јабука са двоструким крстом; престо је богато накићен готском орнаментиком, без наслона; побочни стубови допиру му до рамена.

У пољу, десно од главе стоје слова: [Єтѣ]фан мѣ, лево од главе: двѣ краљ. Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † Єтѣ[фан] . . . в[о]жиѣн мѣдѣ краљ сѣбски.

Бр. 14. Повеља од пергаментна, између једне и друге половине краљевог потписа пробушен пергамент на три места и кроз рупе провучена плава, местимице избледела и скидана врца од свилених кончића; на врци печат од природног воска.

Престони печат Исти типар као под бр. 13, само је сачуван још мањи фрагмент те нема толико детаља као у онога.

Легенда, линијом растављена од поља, гласи: † Є[тѣ-фан] [во]жиѣн мѣдѣ краљ сѣбски.

Бр. 15. и 16. Повеља од пергаментна, испод текста савијена и на четар места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвене свиле, на крају врце је притврђен златан печат, на коме је слика са обе стране. С друге стране печата излази врца.

Златна була. На предњој страни (avers) њеној лик краљев, клечи на јастучићу, огрнут плаштом, богато накићеним с драгим камењем; са појасом; у десној му руци жезло са двоструким крстом, а леву је ставио побожно на прса. На глави му троугла, од златних тачкастих врца сачињена шиљаста круна, са украсима, који доле висе на обе стране.

Легенда, у пољу печата, гласи:

† w	хст
ево	ге пр
кошр	ни ца
р стфа	не ке
зма	и српс

тј. w хр[н]ствe коге (sic) пр[а]воверни цар ст[е]фан есе
з[е]мли српс[ке]

На стражњој страни (revers) је лик светог Стефана архиђакона са светитељском ореолом око главе, без браде, клечи на јастуку, у десној руци му путир, а у другој држи кадионицу.

Легенда у пољу гласи:

†	
нт	ефан
ст	вом
е пр	ени
sv	сорг

тј. нт (sic) стефане првомвѣрни (sic) сорг (sic)

Бр 17. Повеља од пергамента, испод текста савијена и на два места пробушена, у рунама се виде остатци негдање врнице. Кроз рупе је провучен обичан подебљи конац (садашњег времена) и на њему је притврђен печат од природног воска.

Коњанички печат. На коњу у десном правцу јури коњаник, у десној му руци коње са заставом, на којој је насликан крст, а у левој штит са грбом Котромановића, попречном. с десна на лево, преградом; коњаник у пуној ратној опреми; на глави му затворен шлем са покривачем, а из шлема ниче челенка, дрво са стаблом; ноге му у узенђијама. Покривач шлема, застава и хаљина на коњу се вијори у дивљем трку. Фигура је технички врло лепо изведена, свежина трка и кретања је одлично приказана.

Легенда је линијом одељена од поља; линију међу-тим просецају челенка и коње коњаниково као и ноге и реп коњски. Легенда гласи: † S[IGILLVM] MIN[VS] STERN[AN]I DEI GRA[TIA] TOTI[VS] BOSNE BAN[VS], у пољу, више коњаникових леђа, пише: г[осподи]н[ъ] в[а]н[ъ], а између предњих и стражњих ногу коња стоји: Степан[ъ].

Бр. 18 и 19. Повеља од двоструке хартије, испод текста четир рупе, кроз њих провучена врица од црвених свилених конаца, који су уткани те врица изгледа као комад платна. На врицу је утврђен златан печат, кроз који она пролази на другу страну.

Златна була. И слике и легенде на њој су једнаке са бр. 15 и 16.

Бр. 20. Повеља од хартије, једнострука, непосредно на њу, испод текста ударен печат од зеленог воска. Сачуван је само фрагменат печата.

Остатак слике показује главу курјака са искеженим зубима.

Легенда данас потпуно нечитка. Према ономе, што је прибележио Јосиф Шафарик и према данашњем читању г. проф. Јиречка на печату су речи: † с[и] вѣлѣ[г] Горга киа.

Бр. 21. Повеља од хартије, испод текста непосредно на њу ударен печат од воска, превучен хартијом. Половина печата откинута.

Лево окренут шиљаст шлем са покривачем, који се остраг вијори. Преко шлема два отворена крила и између њих грб, који се једва види.

Према читању г. проф. Јиречка су слова на печату унатрашке изведена те би легенда гласила: † . . . [Александ]ра г[осподи]на Яв[лонв] . . .

Бр. 22. Повеља на двострукој хартији, четири рупе, од којих су две усред текста, а друге две испод текста пробушене, кроз њих провучена врица од свиле; на врицу је притврђен печат од зеленог воска. С друге стране печата излази врица на два места.

Краљ+во попрсје. Лице без браде, испод високе, од златних трака сачињене шиљасте круне, спустила се коврчаста коса. Плашт са високим, на крају ишараним ократником. Поље десно и лево од фигуре урешено са две палмове гране.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † благо-вѣрна краљѣ Ђљкашина прѣтвѣнѣ.

Бр. 23. Повеља од хартије, испод текста се налазе фрагменти печата, удареног непосредно на повељу. Печат је од зеленог воска.

Лево окренута птица (орао) са раширеним крилима испуњава цело поље. Фигура је изведена у равним контурама.

Легенде нема.

Бр. 24. Повеља од пергаментa, на три места пробушена, кроз рупе провучена врица од црвене свиле, на њу притврђен печат од природног воска, у који је утиснут на зеленом воску грб. Печат пукао на три места али је залењен.

У пољу фигура: курјакова глава, окренута лево.

Легенда, одељена линијом од поља, гласи: † с[и] пе[v]ат г[споди]на Гюрга [и] Балше.

Бр. 25. Повеља од пергаментa, између једне и друге половине потписа пет рупа, кроз њих провучена врица од затворено црвених конаца, на врицу утврђен печат од природног воска, у коме је отиснут грб на црвеном воску. С друге стране печата излази врица на три места.

У пољу штит окружен шарама у облику лука. Слика грба нејасна. Поље је испуњено криновима.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † SIGILLVM (?) . . . STERNANI REGIS.

Бр. 26. Повеља од хартије. Испод текста непосредно на хартију ударен печат од црвеног воска.

Штит, десно нагнут, са главом курјака. Над штитом затворен шлем. Залеђе ишарано.

Легенда нечитка. Виде се слова: . . . мли . . . ба . . . д

Бр. 27. Повеља од хартије, испод текста пробушена на четир места, кроз рупе провучена врица од црвених свилених конаца, на средини врице притврђен печат од природног воска. Печат је саломљен на три дела, али је залењен.

Лав корача десно са натраг окренутом главом и отвореним устима; реп високо уздигао, на врату му ланац са шиљковима.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † сиа пѣчатъ Блѣка Бранк[о]вик[а].

Бр. 28 и 29. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на четир места пробушена; рупе две и две стоје вертикално једна спрам друге. Кроз рупе су провучене две дугачке врице, оплетене од црвене свиле; на свакој

врци је утврђен по један печат од природног воска, на коме је отиснут грб у црвеном воску.

На Радичевом печату је у средини слика котве, а поврх слике линијом од поља одељена легенда: † певат кнеза Радича.

На Бељаковом печату је у средини штит са сликом котве. Изнад границе грба налази се легенда, одељена линијом од поља: † певат Бџлиаков[ъ.]

Бр. 30. Повеља од пергаментa, испод текста савијена, кроз две рупе провучена врца од црвене свиле, на њу утврђен печат од природног воска, у који је на црвеном воску утиснут грб. С друге стране печата излази врца на два места.

Штит десно нагнут, окружен високо профилираним линијама; у њему једна грана; поврх њега шлем са крупном, из које нице дрво са стаблом (челенка). Слика грба је розетама заливена.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † STEPH[AN]I DABISSE D[E]I G[RATIA] REGI (sic) RASIE.

Бр. 31. Повеља од двоструке хартије, испод текста оба листа хартије пробушена на једном месту и кроз рупу провучена врца од црвенкастих избледелих конаца. Врца је расплетена. На њу је утврђен један печат од природног воска.

У пољу је слика градског зида са отвореном капијом; зид је франкиран са две ниске куле између којих је једна висока. И горњи и доњи део грба просеца границу поља и дели легенду у два дела.

Легенда гласи: S[IGILLVM] DOMINI PAULI.

Бр. 32. Повеља од пергаментa, испод текста две рупе, кроз њих провучена врца од жуто сиве свиле; на њу је утврђен печат од природног воска, у који је утиснут грб на црвеном воску. С друге стране излази врца на три места.

На коњу, у левом правцу, у пуној ратној опреми иде коњаник; у десној му руци коње са заставом, а у левој штит. На глави му затворен шлем са покривачем, а на прсима оклоп.

Легенда, у пољу печата, гласи: к[ралъ] Ѡстѡта (Thal-lóczy, Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok,

Budapest 1909. стр. 325. Талоци је легенду погрешно прочитао: Остонџа, а и иначе је нетачно мислио, да је ово печат Стефана Остојића, који у то доба није владао).

Бр. 33. Повеља од пергаментa испод текста савијена и пробушена на два места; кроз рупе провучена врица од црвених свилених конаца и на њу је притврђен печат од природног воска, у коме је на црвеном воску отиснут грб; с друге стране излази рашчешљана врица.

Преко целог поља слика котве. Изнад ње линија дели легенду од поља.

Легенда гласи: † певатъ княза Радива.

Бр. 34. Повеља од пергаментa испод текста савијена и на два места пробушена, кроз рупе провучена врица од црвене свиле и на њој утврђен печат од природног воска. У печат је утиснут грб на црвеном воску; с друге стране његове на три места излази врица и рашчешљана виси.

Штит, на десну страну нагнут, у њему с десна на лево попречна греда, у облику тонуза; затворен шлем са покривачем; више њега лисната круна, из које niche дрво са стаблом (челенка).

Легенда гласи: (изнад границе грба) † печатъ господина краља косанскога Тврѣтк (у пољу печата) а Тврѣтковића (Thallóczy, с. с. стр. 326 погрешно чита косанскога и тврѣтковића).

Бр. 35. Повеља на пергаменту, испод текста шест рупа, кроз њих провучена врица од црвених свилених конаца, на коју је притврђен печат од црвеног воска; с друге стране печата излази врица на два места.

Лево окренут, затворен шлем, са украшеном огрлицом и са два рога као челенком.

Легенда је двострука. од поља одељена линијом те гласи: † бл[а]говѣрни и х[ри]с[т]олюбиви г[осподи]њ деспотъ Стефанъ (затим у линији испод ове) и бл[а]говѣрни х[ри]с[т]олюбиви г[осподи]њ Блѣ[кѣ] Ст[е]фанъ.

Бр. 36. Повеља на пергаменту, испод текста на шест места пробушена, кроз рупе провучена врица од црвених свилених конаца, на њу утврђен печат од зеленог воска. С друге стране печата излази врица на једном месту.

У пољу печата је монограм: Блѣкѣ.

Бр. 37. Повеља на пергаменту, испод текста савијена и пробушена на два места, кроз рупе провучена врџа од црвенкастих свилених конаца, на врџу је утврђен печат од природног воска, у печат је утиснут грб на зеленом воску. С друге стране печата излази врџа на два места.

Печат од прстена. Без легенде. Лево окренут орао стоји управо са раширеним крилима. Више главе орлове слово Г.

Бр. 38 и 39. Повеља од пергамента, испод текста савијена и пробушена на два места, кроз рупе провучена врџа од црвенкастих, избледелих свилених конаца на њу утврђен печат од природног воска. С друге стране печата пролази врџа на три места, но на једном месту је откинута.

Престони печат са легендом на обема странама. На предњој страни (avers) пунолик краљ седи на престолу са жезлом у десној и државном јабуком у левој руци; плашт, на прсима копчаом једном утврђен; лице са великом, пуном брадом; на глави круна са пет шиљкова; побочни и стражњи наслони од престола богатом готском орнаментиком проширени у једну архитектонски потпуно израђену зграду; више лика владарева своди се завршетак престола као систем од кула и олтара једног храма. Стражњи наслон је украшен драперијом. Лево и десно од престола су сачињена два једнака грба: једна лисната круна (Laubkrone), урешена са три крина, ношева од два анђела. Више грбова су опет две фигуре.

Легенда гласи на обе стране једнако и на обе стране је одељена дебелом линијом од поља. На предњој страни прекида легенду свод престола краљева, а на стражњој је прекинута на три места челенком коњаниковом и предњим и стражњим ногама коњским. Легенда гласи: † S[IGILLVM] MAIVS STEPH[AN]I OSTGÆ DEI GRA[TIA] RASCIE, BOSSNE MARITIMARVMQVE P[AR]CIVM, VSORE, INFERIOR[VM] P[AR]CIV[M], TERRE HOLM REGIONALIS (Thallóczy, о. с., стр. 319; при решавању легенде погрешно чита: . . . VSORE INFERIORIS PTIS TERRE HOLIM (?) REGI DNI“ стр. 314 и 315).

На стражњој страни (revers) витез на коњу, у потпуној ратној опреми, са затвореним шлемом, јури у левом правцу. Уз шлем се спустио покривач, поврх шлема је круна, из које нице челенка у виду једног дрвета са стаблом. У десној руци му копље са заставом, у левој штит са лиснатом круном од три крина. Коњ има на глави, између ушију, један крст, а исто тако на леђима. На предњој страни прсију и на богатом покривачу, баченом преко леђа коњу, насликан је грб Котромановића, штит са преградом од десна на лево. Остало поље је дамасцирано.

Бр. 40 и 41. Повеља од пергамента, испод текста на шест места пробушена, кроз сваке две рупе провучена врца од црвених конаца, на врце утврђен по један печат, у средини Сандаљев, с леве стране Вуков, а с десне Вукчев; овај последњи потпуно нечитак и нејасан. Печати су од природног воска, у који је на зеленом воску утиснут монограм. С друге стране сваког печата провучена врца на два места.

Печат од прстена. На печату кнеза Вука Хранића монограм Ву[кѣ]. Монограм је линијом одељен од легенде, која гласи: † певать Вѣковѣ. На печату војводе Сандаља је монограм Са[ндаль] такође једном линијом одељен од легенде, која гласи: † си певать Сандалиевѣ.

Бр. 42. Повеља од пергамента, испод текста савијена и на два места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвених свилених конаца. На врцу притврђен печат од природног воска, у који је утиснут на црвеном воску грб краљев. С друге стране печата излази врца на два места.

Печат од прстена. Мали штит са грбом, десно нагнут; више штита један шлем са покривачем и једном лиснатом круном са три крина. Место легенде у пољу почетна слова краљева: кр[аль] Т[вѣтко].

Бр. 43. Повеља од пергамента, испод текста пробушена на три места, кроз рупе провучена врца од загасито црвених свилених кончића, на крају врце утврђен печат од природног воска, у који је утиснут на зеленом воску грб војводин. С друге стране печата на три места излази врца.

Печат од прстена. У пољу градеки зид.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † ко[в]оде
[Ра]досава п[е]в[а]т.

Бр. 44. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена, кроз рупе провучена врџа од угасито црвених свилених кончића, на врџу је утврђен печат од природног воска, у који је утиснут на зеленкастом воску грб војводин. Грб представља градски зид са капијом, но легенда око грба је печитка. С друге стране печата излази врџа на два места.

Бр. 45. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена. Кроз рупе провучена врџа од угасито црвених свилених кончића. На врџу је утврђен печат од природног воска, у који је утиснут грб на зеленкастом воску. С друге стране на три места излазе рашчешљани конци од врџе.

Грб војводин преставља градски зид са отвореном капијом, украшен са три куле, од којих су две ниже, побочне, куле, снабдевене са три, а средња, виша, са пет отвора за пуцање.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † си певать коеведе Радосава Павловића (Thallóczy, Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bosnien und Herzegovina, Wien 1901. стр. 213).

Бр. 46. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на два места пробушена, кроз рупе провучена врџа од црвених свилених конаца, на њу је утврђен печат од природног воска, у који је утиснут грб на црвеном воску. С друге стране печата излази врџа на три места.

Штит, десно нагнут, са лиснатом круном од три крина; испод круне слово Г; више штита затворен шлем, десно окренут, са покривачем и једном лиснатом круном, из које није дрво са стаблом (челенка). Остало поље све до легенде богато дамасцирано и наоколо урешено са шест ланија у облику лука.

Легенда, одељена линијом од поља, гласи: † S[IGIL-
LVM] TV[E]RTCONIS DEI GRACIA REX BOSNE R[EGNI?]
(Thallóczy, о. с. стр. 189).

Бр. 47. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и пробушена на два места, кроз рупе провучена врџа од црвених и плавих конаца, на врџу утврђен печат од

природног воска, у њега је утиснут на зеленом воску грб, с друге стране излази врца, но је тик уз печат откинута.

У пољу рука у оклопу, са мачем у песници. Поље је богато дамасцирано.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † певать воєводе Юрьк.

Бр. 48. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на шест места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвених свилених кончића, на врцу је утврђен печат од природног воска, у који је на зеленом воску утиснут грб дубровачке републике. С друге стране печата излази врца на три места.

Градски грб дубровачки, три куле, од којих је средња највећа. Средња кула се диже баш над отвореном капијом градском и на зиду средње куле, одмах изнад отворене капије, стоји лик светог Влаха, заштитника града Дубровника. Изнад десне куле је слово S[ANCTVS], а изнад леве B[LASIVS].

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † SIGILLVM COMVNIS RAGVSI.

Бр. 49. Повеља од хартије, испод текста печат, превучен хартијом, ударен непосредно на повељу.

На печату је грб без легенде. Грб представља једног курјака у положају нападача.

Бр. 50. Снимљен печат са гипсаног отиска, спремног за миленијску изложбу.

Грб представља затворен шлем са покривачем. Два рога служе као челенка.

Легенда између две линије гласи: † Господињ деспотъ Гюрьгъ.

Бр. 51. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и пробушена на 12 места, кроз сваке четир рупе провучена по једна врца од црвенкастих свилених кончића, а на свакој врци је утврђен печат. Средња врца и печат на њој су већи од остала два, но монограм и легенда у сваког печата гласи једнако. Средњи, већи печат (овде отиснут) означавао је војводу Стјепана Вукчића, а мањи печати његове синове Владислава и Влатка.

У пољу печата је монограм Ст[е]фа[њ].

Легенда, одељена од поља шестокутом линијом гласи: † си певать воеводе Стиспана.

Бр. 52. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвене свиле, на њу утврђен печат од природног воска, у који је на зеленом воску отиснут монограм војводин. С друге стране печата излази врца на три места.

Монограм је исти као под бр. 51 само је већи од онога.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † си певать воеводе Стѣки[а]на.

Бр. 53. Са гипсаног отиска, спремног за миленијску изложбу. Потпуно једнак са печатом бр. 50.

Бр. 54 и 55. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и пробушена на шест места, кроз рупе је провучена врца од црвених свилених кончића, на коју је утврђен печат од природног воска. С друге стране пролази врца на два места. Печат је био сломљен на двоје те су обе поле залепљене једна за другу.

Престони печат. Фигура и легенда на обе стране. И на предњој и на стражњој страни су фигуре потпуно једнаке онима, под бр. 38. и 39. Легенда се у толико разликује, што је место имена Стефана Остоје стављено **СТЕРН[АН]І Т[ВЕ]РТСОНІС.**

Бр. 56. Повеља од пергаментa, испод текста савијена, између једне и друге половине потписа деспотова шест руна, кроз њих провучена врца од црвене свиле, на врцу утврђен печат од природног воска, у коме је на црвеном воску отиснут грб деспотов. С друге стране печата излази врца на једном месту.

Штит са косом преградом од десна на лево, ишаран потезима један преко другог, с обе стране преграде по један цвет кринов. Више штита шлем са богатим покривачем, из кога излазе на обе стране гранчице. Као челенка шлема су два рога, између којих се налази курјак, у положају нападача.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † въ Хр[и]ста Б[о]га благовѣрни и хр[и]столюбиви господ[и]нь Серблемь и Подѣнавию Гѣрѣгь

Бр. 57. Повеља од хартије, испод текста ударен непосредно на повељу печат од природног воска, превучен хартијом.

Грб преставља двоглавог орла са раширеним крилима; између обе главе орлове звезда; с једне стране орловог врата слово D, а с друге слова AL.

Легенда, одељена од грба линијом, сачињеном из тачака, гласи: † GEORGIUS GASTRIOT... SCANDERBEGO.

Бр. 58. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвенкасте, местимиче избледеле свиле, на њој утврђен печат од природног воска, у коме је на зеленом воску отиснут монограм кнежев. С друге стране печата излази врца на два места.

Печат од прстена, шестокут. У средини монограм ВЅ[кѣ], а наоколо легенда: † си певат [к]нѣза Вѣка. Монограм није одељен од легенде.

Бр. 59. и 60. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на два места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвених свилених конаца, на њој је утврђен печат од природног воска. С друге стране печата на три места излази врца.

Престони печат, фигура и легенда на обе стране; фигуре су потпуно једнаке са печатима бр. 38 и 39, као и бр. 54 и 55. Легенда се у толико разликује, што је место имена Стефана Остоје стављено: STEPH[AN]I T[VE]RT-CONIS.

Бр. 61. Повеља од пергаментa, испод текста савијена и на три места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвених свилених конаца, на њу утврђен печат од природног воска, у коме је на црвеном воску отиснут монограм херцегов. С друге стране печата излази врца на два места.

Монограм гласи: Ст[е]фа[н]. Више монограма је лисната круна.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † си певатъ г[оспо]д[и]на херцѣга Стѣпана.

Бр. 62. Повеља од пергаментa, испод текста на три места пробушена и кроз рупе провучена врца од угасито црвених свилених конаца, на њу утврђен печат од при-

родног воска, у коме је на црвеном воску отиснут монограм херцегов. С друге стране печата излази врца на три места.

Монограм гласи: Ст[е]фа[н]. Над монограмом је лисната круна херцешка.

Легенда, одељена од поља двоструком линијом, гласи: † си певать г[оспо]д[и]на херцега Стипана. (Thallóczy, о. с. стр. 213).

Бр. 63. Повеља од пергамента, испод текста на пет места пробушена, кроз рупе провучена врца од црвене свиле, на врцу утврђен печат од природног воска, у коме је на црвеном воску отиснут грб деспотов. С друге стране печата излази врца на три места.

У штиту, десно нагнутом, лав са уздигнутим предњим ногама, у положају нападача; непосредно над штитом је затворен шлем; челенка су два рога и између њих такође лав са уздигнутим предњим ногама; из шлема изничу лиснате гранчице, које богато украшавају и застиру цело поље.

Легенда, одељена линијом, коју рогови прекидају, гласи: † милостию вежію г[оспо]д[и]нъ Стѣпанъ деспотъ Лазаръ * (Thallóczy, о. с. стр. 213).

Бр. 64. Повеља од пергамента, испод текста пробушена на четири места и кроз рупе провучена врца од црвене свиле, на њу је утврђен печат од природног воска, у коме је на црвеном воску отиснут грб. С друге стране печата излази на три места врца.

Затворен шлем; два рога служе као челенка; између рогова је горњи труп лава, који управо стоји; из покривача шлема изничу кривови, који застиру остали део поља.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † Деспотъ-вникъ † Стѣпанъ.

Бр. 65. Повеља на двострукој хартији, испод текста ударен печат од црвеног воска, непосредно на хартију.

Античка гема (Gemme). Стражњи облик једне женске фигуре, голе све до ногу (по свој прилици нимфа при купању).

Бр. 66 и 67. Повеља од пергамента, испод текста савијена, између обе половине потписа краљевог пробушене три рупе, кроз њих провучена врца од црвене

свиле; на вршцу утврђен печат од природног воска. С друге стране печата излази вршца на два места.

Престони печат. Фигура и легенда на обе стране, потпуно једнаке са печатом бр. 59 и 60 (Thallóczy, о. с. стр. 189).

Бр. 68. Повеља од хартије, испод текста непосредно на њу ударен печат од природног воска, те превучен хартијом.

Штит, десно нагнут, са три попречне преграде; више штита затворен шлем са покривачем, а поврх шлема предњи труп курјаков, усправљен, у предњим шапама држи заставу; из покривача шлема извиру кринови те застиру поље.

Легенда, линијом растављена од поља, коју прекидају горе глава и застава курјакова, а доле штит, нечитка. Распознају се слова: [VLA]DISLA

Бр. 69. Повеља од хартије, испод текста ударен печат од природног воска непосредно на повељу и превучен хартијом.

Грб потпуно једнак ономе под бр. 68 само већи и са друкчијим шарама.

Легенда, линијом растављена од поља, гласи: † SIG[I]L-[LVM] S. D[OMI]NI VLADISLAVS (sic) VOIEVODE BOSNE.

Бр. 70 и 71. Повеља од двоструке хартије испод текста ударена три печата непосредно на повељу. Печати су од природног воска, превучени хартијом. С леве стране је печат херцезице Цецилије, у среди, највећи, херцега Влатка, а с десне стране Стјепана Херцеговића. Овај последњи је нејасан те га нисам енимно.

На печату херцезице Цецилије је монограм херцега Стјепана Ст[е]фа[н]. Легенда гласи: † сиа певат херцега Стјепана.

Печат херцега Влатка представља нам грб као на печатима бр. 68 и 69; разликује се у толико, што из овог покривача шлема не излази више него само један крин и што је застава у овог курјака друкчије нашарана и друкчији облик има од оних пређашњих.

Легенда, одељена од поља једном линијом и прокипута горе заставом а доле штитом, гласи: † св[е]ат свитлага херцега Влатка.

Бр. 72. Повеља на двострукој хартији, испод текста два печата, ударена непосредно на повељу, печати су од природног воска, превучени хартијом. Већи печат је Влатков, једнак са оним под бр. 71, те га с тога нисам унео у збирку, а мањи је кнеза Стјепана Херцеговића.

На печату кнежевом је монограм Ст[е]фа[њ].

Легенда, одељена линијом од поља, гласи: † п[ават] св[итлаога] Стјепана Херцеговића.

Бр. 73. Повеља од пергамента, испод текста савијена и пробушена на шест места, кроз сваке три рупе провучена по једна врица од црвене свиле; на првој један мали печат кнеза Стјепана Херцеговића, истоветан са оним под бр. 72, а на другој велики печат Влатков. Печати су од природног воска, у коме су на црвеном воску отиснути грбови.

У Влатковог печата на застави, коју курјак држи, види се грб: три преграде. Иначе је као и читаво поље потпуно једнак са печатима под бр. 68 и 69.

Легенда, линијом одељена од поља, гласи: † PLVS-[TRIS] D[OMI]NI DVCIS STEPANI S[AN]C[T]I SABE [BT] REGNI BOSNE (Thallóczy, о. с. стр. 213).

Бр. 74. Повеља од хартије, испод текста печат од црвеног воска, ударен непосредно на повељу. Печат је преломљен на два дела и обе половине прилепљене једна за другу.

Грб представља затворен шлем, више кога су два рога као челенка.

Легенда, одељена линијом од поља, гласи: † г[осподи]њ деспотъ Гюргъ.

Бр. 75, 76 и 77. Повеља од пергамента, на четир места пробушена, кроз сваку рупу провучена по једна врица од пергамента, а на сваку врицу утврђен један печат. Шоља у печата је од природног воска, у коме је на црвеном воску отиснут грб. С друге стране печата излази врица на два места. Од печата су Јованов и Ђорђевић потпуно очувани, у деспотице Ангелине је сачувана половина слике, а слика у четврт печата, свакојачко кћерке Ангелинине Маре, потпуно је искинута, те је остала само шоља.

Код Ђорђевог печата се налази у штиту глава једног бика са прстеном у њушки; више штита је затворен шлем, на коме су два рога као челенка; између рогова се распознаје глава лавовска; из покривача шлема ничу два крина, који застиру преостало поље.

Легенда Ђорђевог печата, одељена од поља линијом и прекинута горе роговима а доле штитом, гласи: † г(о)сп[о]-динь Гюрагь (Thallóczy, Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok, Budapest 1909. стр. 370 погрешно чита: Гюрагь).

Печат деспотице Ангелине представља штит, у коме је лик анђела; овај држи са испруженом руком заставу, на којој је двоглав орао.

Легенда, одељена линијом од поља, гласи: † де[спо]-тица Аи]гелина (Thallóczy, о. с. стр. 372).

Јованов печат је потпуно једнак са Ђорђевим, само је између оба рога место главе насликан цео лав у трку.

Легенда његова печата гласи: † г[о]сподинь Јвань (Dr. Ludwig von Thallóczy, Bruchstücke aus der Geschichte der Nordwestlichen Balkanländer, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina III. Band, Wien 1895 стр. 61; Thallóczy, Bosnyak és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok стр. 371. У последњем делу је Талоци погрешно читао име: јвань).

Бр. 78. Повеља на пергаменту, испод текста пробушена на много места и кроз сваке две рупе промољена по једна врста од свилених кончића. На врстама су многи печати, између других и овај деспота Ђорђа.

Затворен шлем, а као челенка два рога; између рогова звезда; остало поље испуњено криновима.

Легенда, одељена од поља дебелом линијом, гласи: † г[осподи]нь дес[поть] Гюргь . . .

Бр. 79. Повеља од пергамента, испод текста савијена и на много места пробушена, кроз сваке две рупе провучена врста од црвених свилених конаца; на једну врсту је утврђен овај печат од природног воска, у коме је на зеленом воску отиснут грб. С друге стране печата излази врста.

Печат од прстена. Доле, у сваком углу по један грб, од којих је леви са три преграде; више грбова двоглави

орао са раширеним крилима; више орла неразумљиви знаци или од неких почетних слова или делови круне (Thallóczy, Bruchstücke etc. стр. 57).

Бр. 80. Печат на истој повељи, на којој и бр. 79.

Штит, десно нагнут, са три попречне преграде; више штита затворен шлем, а поврх шлема предњи труп курјаков, усправљен, у предњим шапама држи заставу, на којој се види грб исти као и у штита (три попречне преграде); из покривача шлема извиру кривови те застиру преостало поље.

Легенда, одељена од поља једном линијом и прекинута горе заставом и главом курјаковом, а доле штитом, нечитка. Виде се јасно слова: † S[IGILLVM] D[OMINI] ... (Thallóczy, Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok, стр. 360.)

Бр. 81. Повеља од пергамента, испод текста пробушена на много места и кроз сваке две руне провучене разнобојне свилене врпце. На свакој врпци по један печат. Деспотов печат је од природног воска, у коме је на зеленом воску отиснут грб

Печат од прстена, потпуно једнак ономе под бр. 79.

Бр. 82. Повеља од хартије, испод текста непосредно на повељу ударен печат од воска, превучен хартијом.

Печат од прстена. На коњу јури у левом правцу коњаник у ратној опреми; окренут назад подигао десном руком сабљу, а левом држи узде; сабљу је управо према глави једног лава, који се устремио на коњаника.

Легенде нема, само почетна слова Р и В.

Бр. 83. Повеља од хартије, испод текста ударен непосредно на повељу печат од природног воска, превучен хартијом.

Печат од прстена. Двоглави орло држи два штита, један у десном, а други у левом углу. Штитови су једнаки онима под бр. 79 и 81; више орла глава једног бика, франкирана од једног лава и једног ждрала.

Са једне стране орлове пише S[TEPHANVS], а с друге D[ESPOTVS].

Бр. 84. Из Сибмахерова дела узет грб. Оригинал се налази на једној повељи у саксонском народном музеју.

На средњем врху једног брда са три врха стоји пеликан. праћен у левом горњем углу штита од једне шестокраке звезде; пеликан окренут десно додирује кљуном своја прса.

Бр 85. Повеља од хартије. испод текста на повељи од мастила сачињен печат.

У средини двоструког четворокута име Стефан, а окодо четворокута између разних шара слова: м[и]л[ос]т[и]ю б[о]ж[и]ю еп[ис]к[оп]ъ Цр[к]в[е] Г[ор]и.

Бр. 86. Повеља од хартије, испод текста ударен печат од природног воска, превучен хартијом, непосредно на повељу.

У пољу три светитеља.

Легенда, одељена линијом од поља, нечитка. Виде се слова: м[и]л[ос]т[и]ю б[о]ж[и]ю . . .

Бр 87. Повеља од хартије, испод текста руком у бојама насликан печат, подељен вертикалном линијом преко среде у два дела од којих десна половина доноси лик св. великомученика Георгија, а лева половина св. Јована Крститеља.

Бр 88 Повеља од хартије, испод текста непосредно на хартију ударен печат од природног воска, превучен хартијом.

Печат од прстена. У штиту коњаник јури у левом правцу назад окренут уздигао десном руком сабљу а левом држи уздице; сабљу је уперо на лева, који се устремио на њега; више штита шлем, а поврх шлема лиснате круна, из које niche човек до појаса; у десној руци држи сабљу, а левом се подбочио.

Легенда, у пољу печата, гласи: PETRVS BAKICH.

Бр. 89. Из дела Сибмахерова узет грб Оригинал се налази на црквеном зиду пожунске гимназије.

Потпуно једнак са печатом бр. 88., само у већем формату и без легенде.

Бр 90. 91. 92. 93 и 94. Повеља од хартије, на њој испод текста многи печати са својеручним потписом појединих поглавица српских. Печати су од првеног воска.

Легенда Арсенијевог печата, према потпуно сачуваном примерку кога ће публиковати г. архимандрит Зеремски, гласи: П[ет]р[ос] Х[ри]сто[с]. Арсение б[о]ж[и]ю м[и]л[ос]т[и]ю арх[и]е[п]ис[ко]п[ск]и ср[б]ски

ОТИСЦИ ПЕЧАТА

СА ПОВЕЉА

СТАРИХ СРПСКИХ ВЛАДАРА
И ВЕЛИКАША.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1100 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

1. Краљ Стефан Радослав
4 фебруара 1234.

2. Бан босански Матија Нинослав
1240.

3. Кнез хумски Андрија
1234—1240.

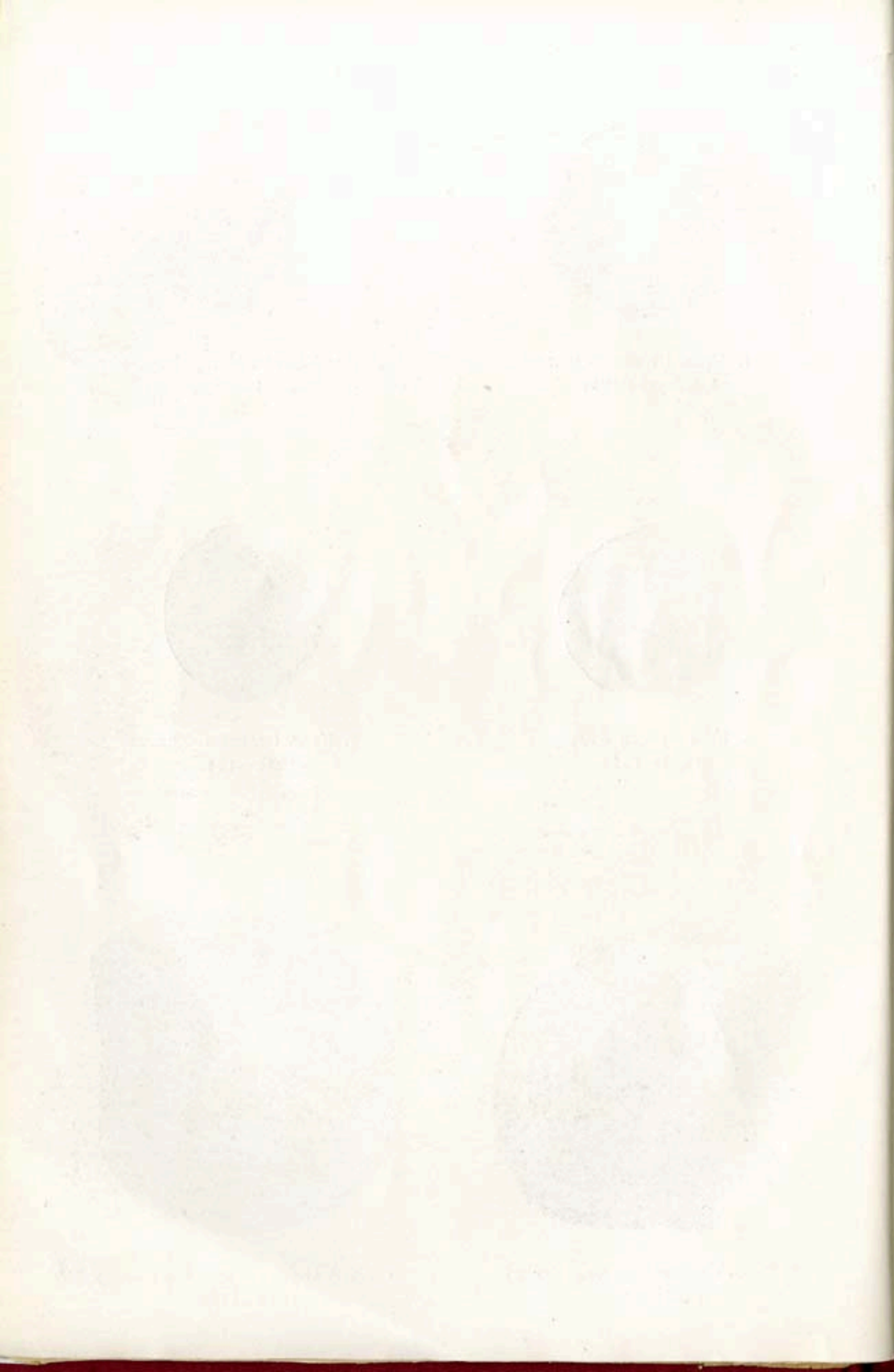
4. Краљ Стефан Владислав
1234—1242.

5. Краљ Стефан Владислав (avers)
1234—1242.

6. Краљ Стефан Владислав (revers)
1234—1242.

9. Краљ Стефан Урош
1242—1276.

11. Краљ Стефан Милутин
између 1305 и 1307 год.

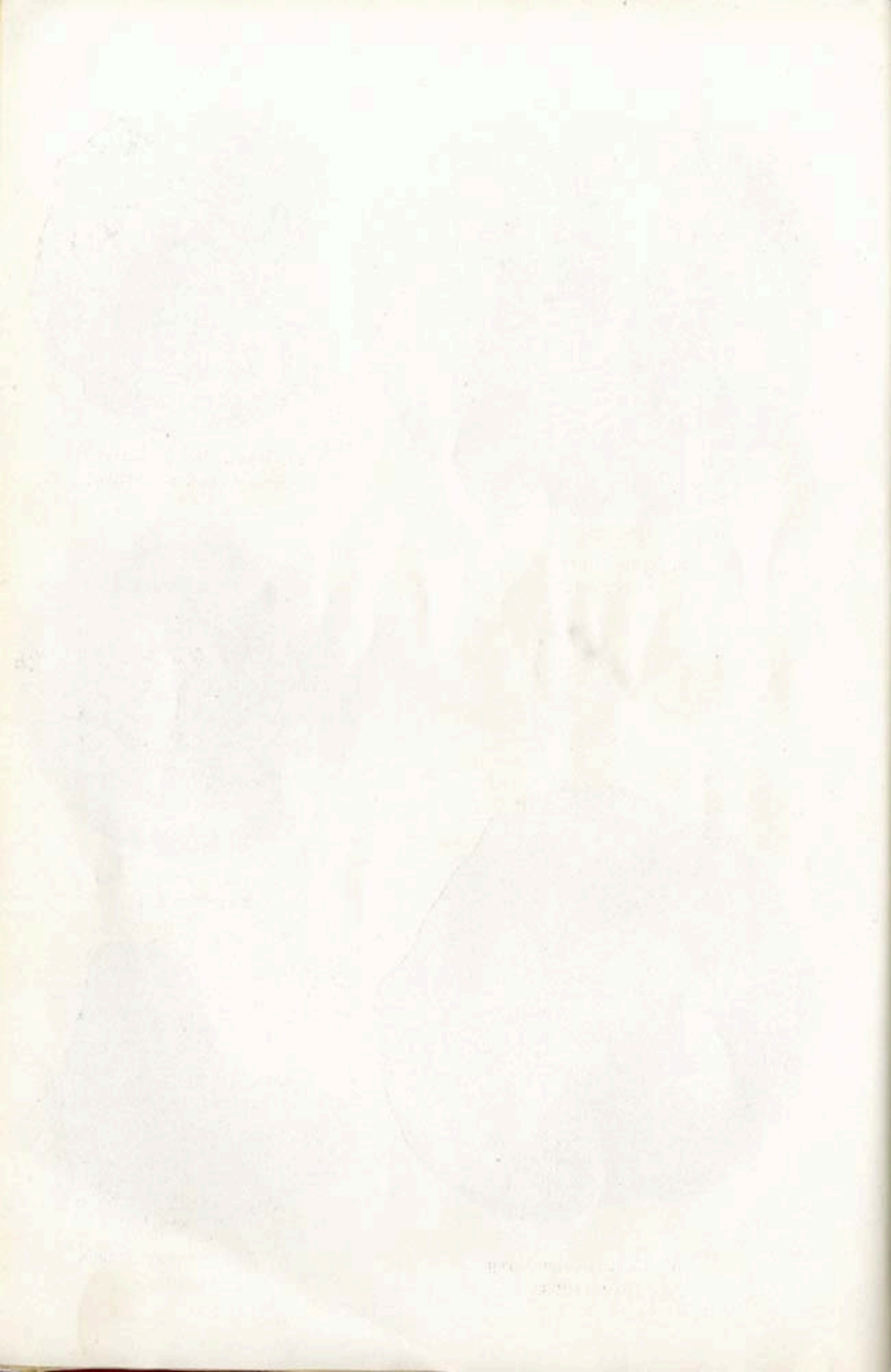
8. Краљ Стефан Урош
23 августа 1254.

10. Краљ Стефан Урош
1242—1276.

7. Кнез хумски Андрија
1249.

12. Краљица Јелена
1273 – 1314.

13. Краљ Стефан Душан
19 маја 1334.

14. Краљ Стефан Душан
26 октобра 1345.

15. Цар Стефан Душан (avers)
20 септембра 1350.

16. Цар Стефан Душан (revers)
20 септембра 1350.

17. Бан босански Твртко I.
14 марта 1356.

18. Цар Стефан Урош (avers)
29 септембра 1360.

19. Цар Стефан Урош (revers)
29 септембра 1360.

20. Балша и браћа његова
17 јануара 1368.

21. Александар од Канише и Авлоне
2 септембра 1368.

22. Краљ Вукашин Мрњачевић
5 априла 1370.

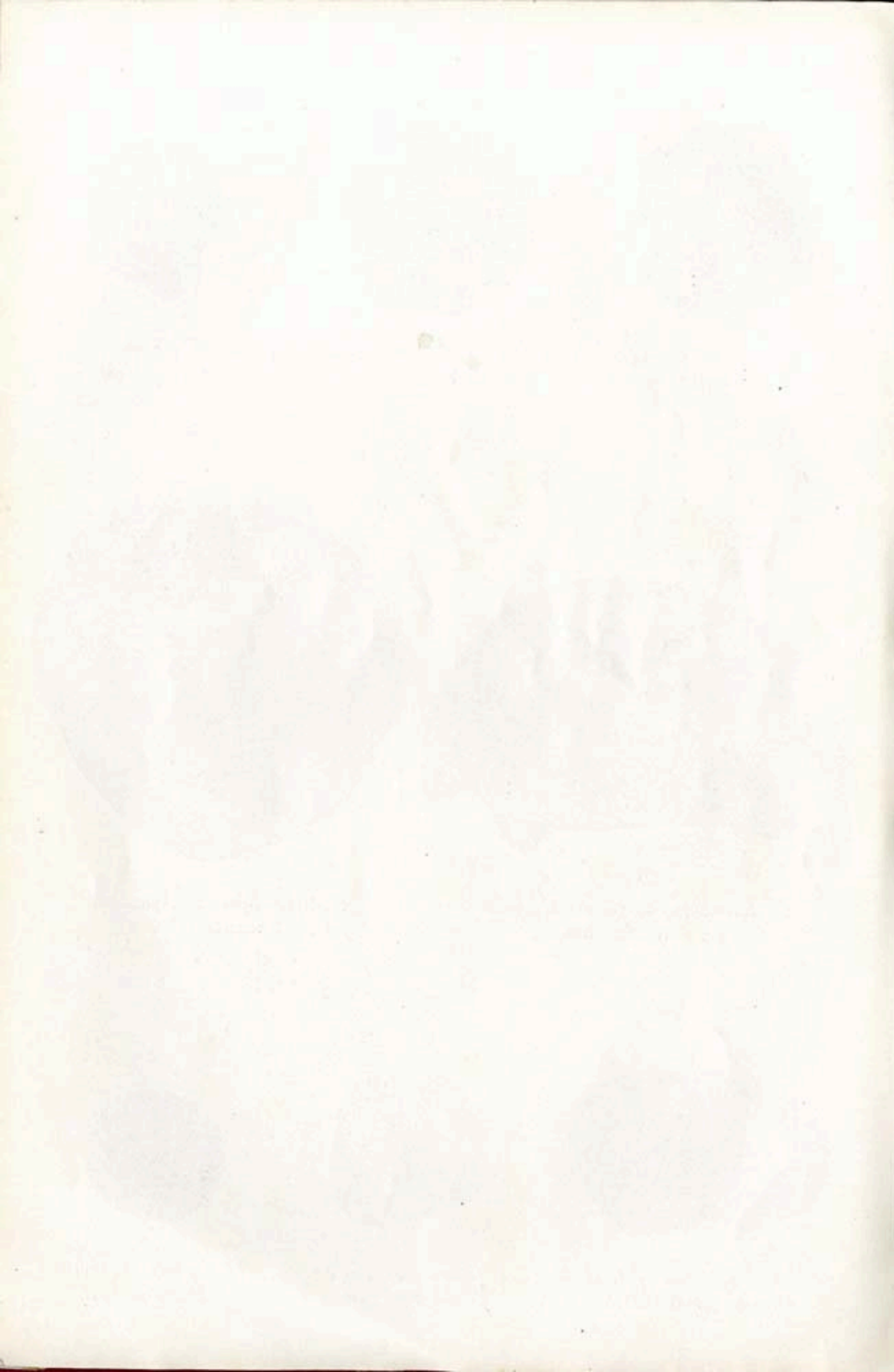
23. Гргур, властелин у Конављу
30 маја (1300—1376).

24. Балша, господар Зете
20 новембра 1379.

25. Краљ Стефан Твртко I.
2 децембра 1382.

26. Драчки дукa Балша
24 априла 1385.

27. Вук Бранковић
20 јануара 1387.

28. Кнез Радич Санковић
15 априла 1391.

29. Жупан Бељак Санковић
15 априла 1391.

30. Краљ Стефан Дабиша
17 јула 1392.

31. Кнез Павле Раденовић
25 марта 1397.

32. Краљ Стефан Остоја
5 фебруара 1399.

33. Војвода Радич Санковић
25 августа 1399.

34. Краљ Стефан Твртко II. Твртковић
24 јуна 1405.

35. Деспот Стефан Лазаревић
2 децембра 1405.

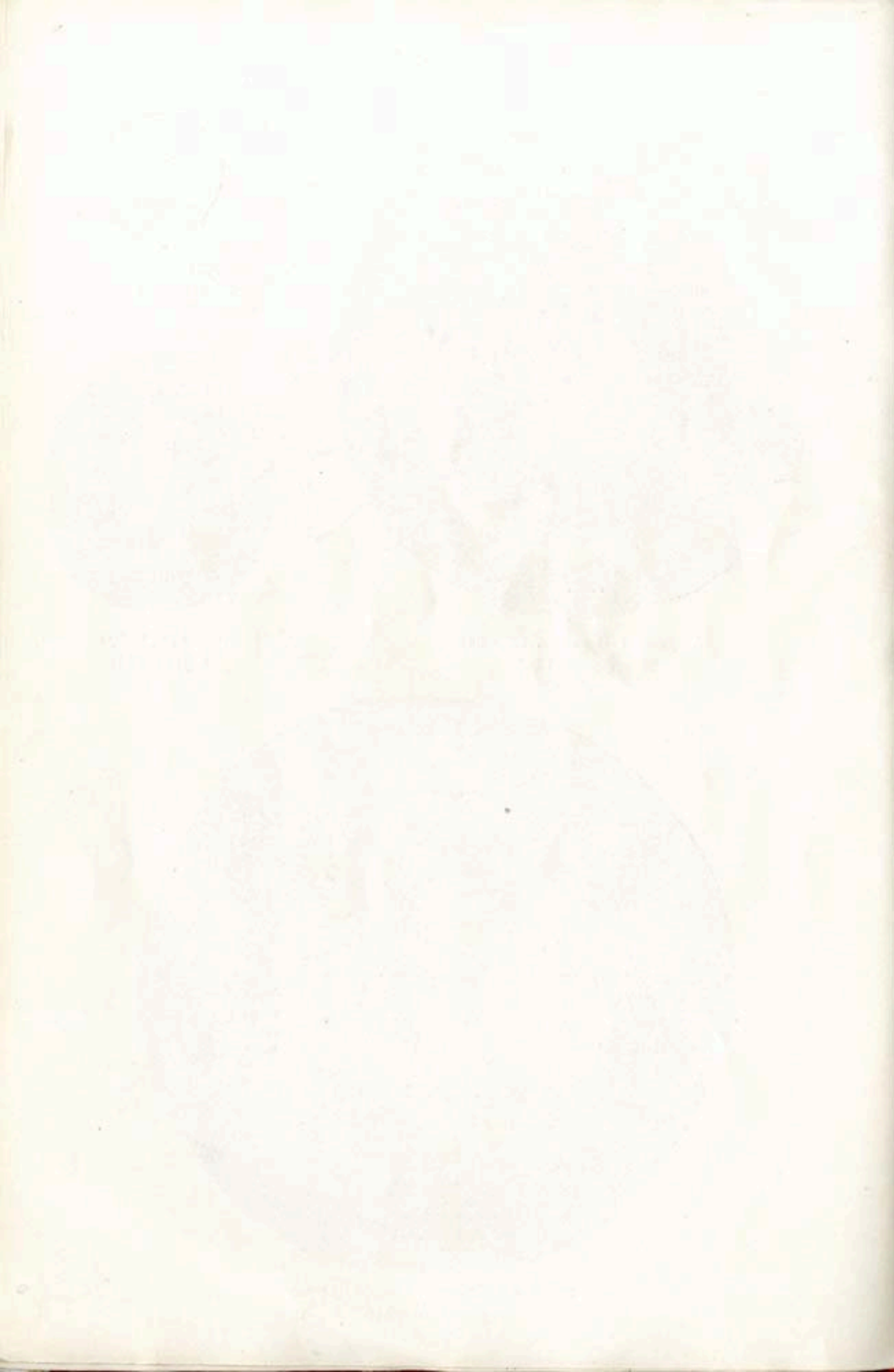
36. Ђурађ Бранковић
29 децембра 1405.

37. Кнез Гргур Вукосалић
6 јула 1418.

38. Краљ Стефан Остојић (avers)
4 децембра 1419.

39. Краљ Стефан Остојић (revers)
4 децембра 1419.

40. Кнез Вук Хранић
30 маја 1420.

41. Велики војвода Сандаљ Хранић
30 маја 1420.

42. Краљ Стефан Твртко II. Твртковић
6 августа 1420.

43. Војвода Радосав Павловић
24 априла 1421.

44. Војвода Радосав Павловић
7 априла 1423.

(over)
.....

.....
.....

.....
.....

.....
.....

.....
.....

.....
.....

45. Велики војвода Радосав Павловић
25 октобра 1432.

46. Краљ Стефан II. Твртковић
2 марта 1433.

47. Босански војвода Ђурађ
12 августа 1434.

48. Република Дубровник
13 новембра 1436.

50. Деспот Ђурађ Бранковић
17 септембра 1439.

49. Кнез Радосав Драгишић-Косача
20 јула 1438.

Faint, illegible text or markings located below the top right stamp.

Faint, illegible text or markings located below the middle right stamp.

Faint, illegible text or markings located below the middle left stamp.

Faint, illegible text or markings located below the bottom left stamp.

Faint, illegible text or markings located below the bottom right stamp.

51. Војвода Стјепан Вукчић
7 маја 1440.

52. Војвода Стјепан Вукчић
1 априла 1443.

53. Деспот Ђурађ Бранковић
2 фебруара 1444.

56. Деспот Ђурађ Бранковић
17 септембра 1445.

57. Ђорђе Кастријота Скендер-бег
7 јуна 1450.

61. Херцег Стјепан Вукчић
19 јула 1453.

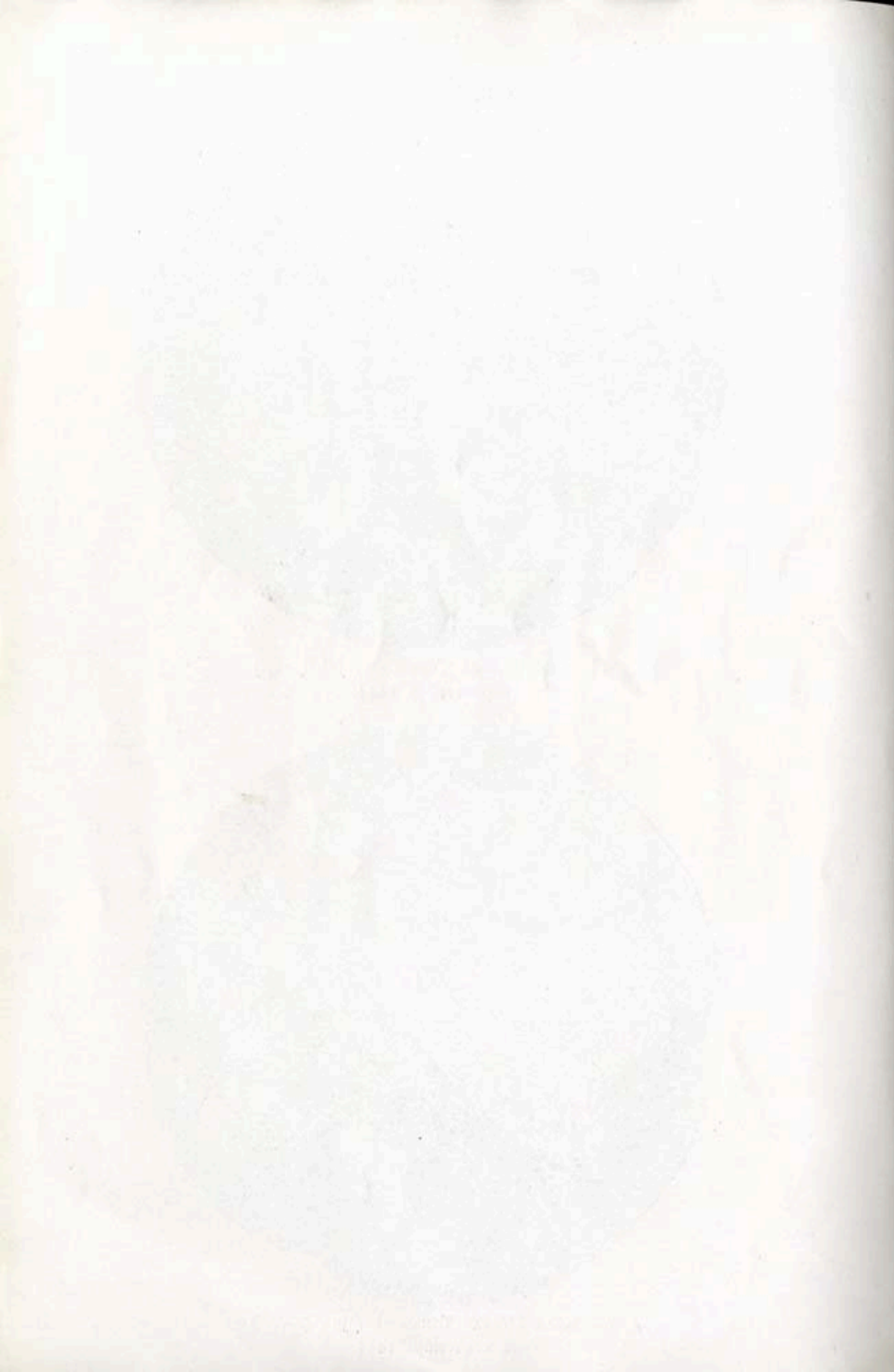
58. Кнез Владислав Херцеговић
15 августа 1451.

54. Краљ Стефан Томаш Остојић (avers)
3 септембра 1444.

55. Краљ Стефан Томаш Остојић (revers)
3 септембра 1444.

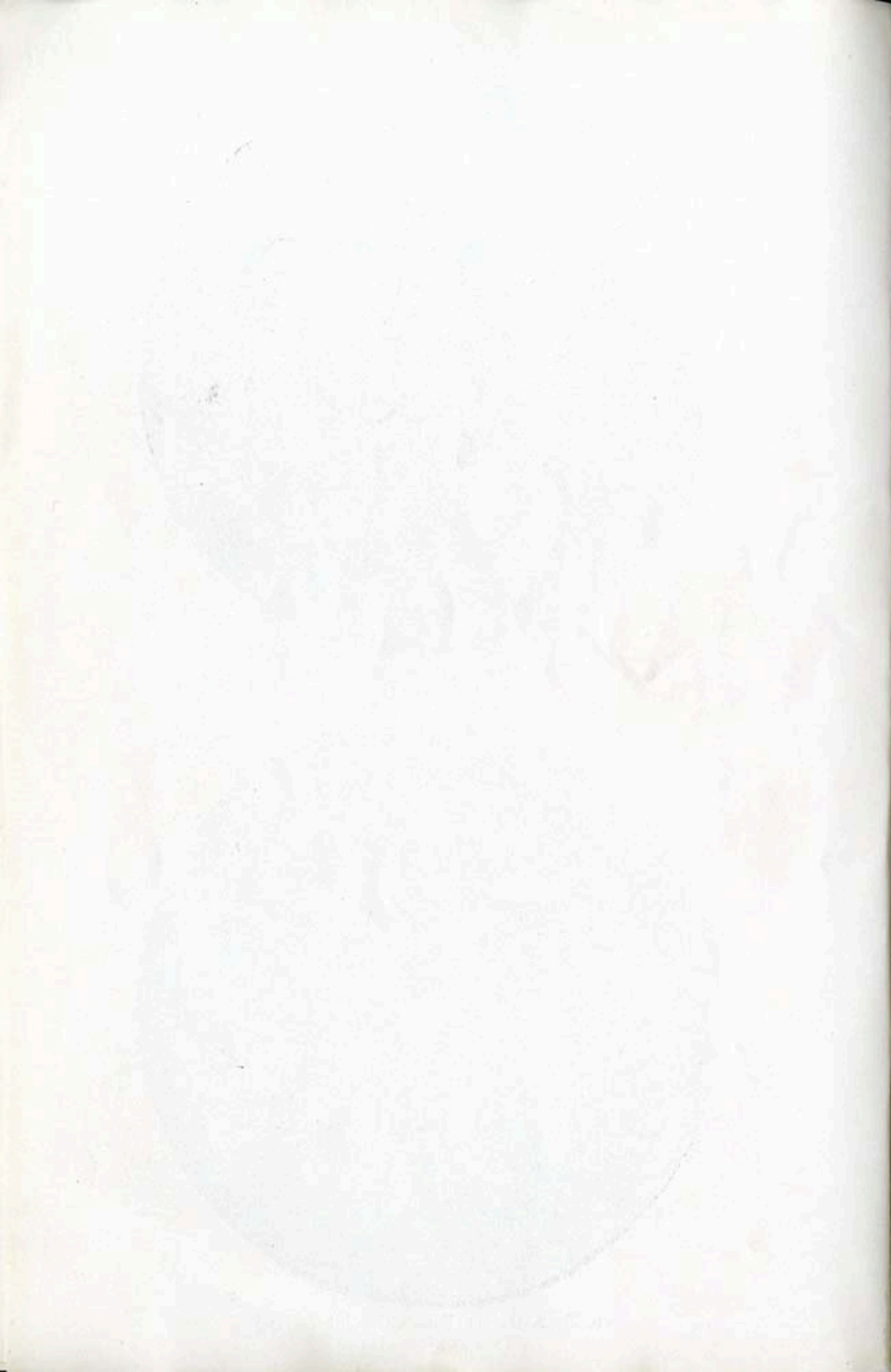

59. Краљ Стефан Томаш Остојић (avers)
18 децембра 1451.

60. Краљ Стефан Томаш Остојић (revers)
18 децембра 1451.

62. Херцег Стјепан Вукчић
10. априла 1454.

63. Деспот Лазар Бранковић
12 августа 1457.

64. Стефан Деспотовић
14 децембра 1457.

65. Ђорђе Кастријота Скендербег
13 јуна 1459.

68. Војвода Владислав Херцеговић
13 октобра 1465.

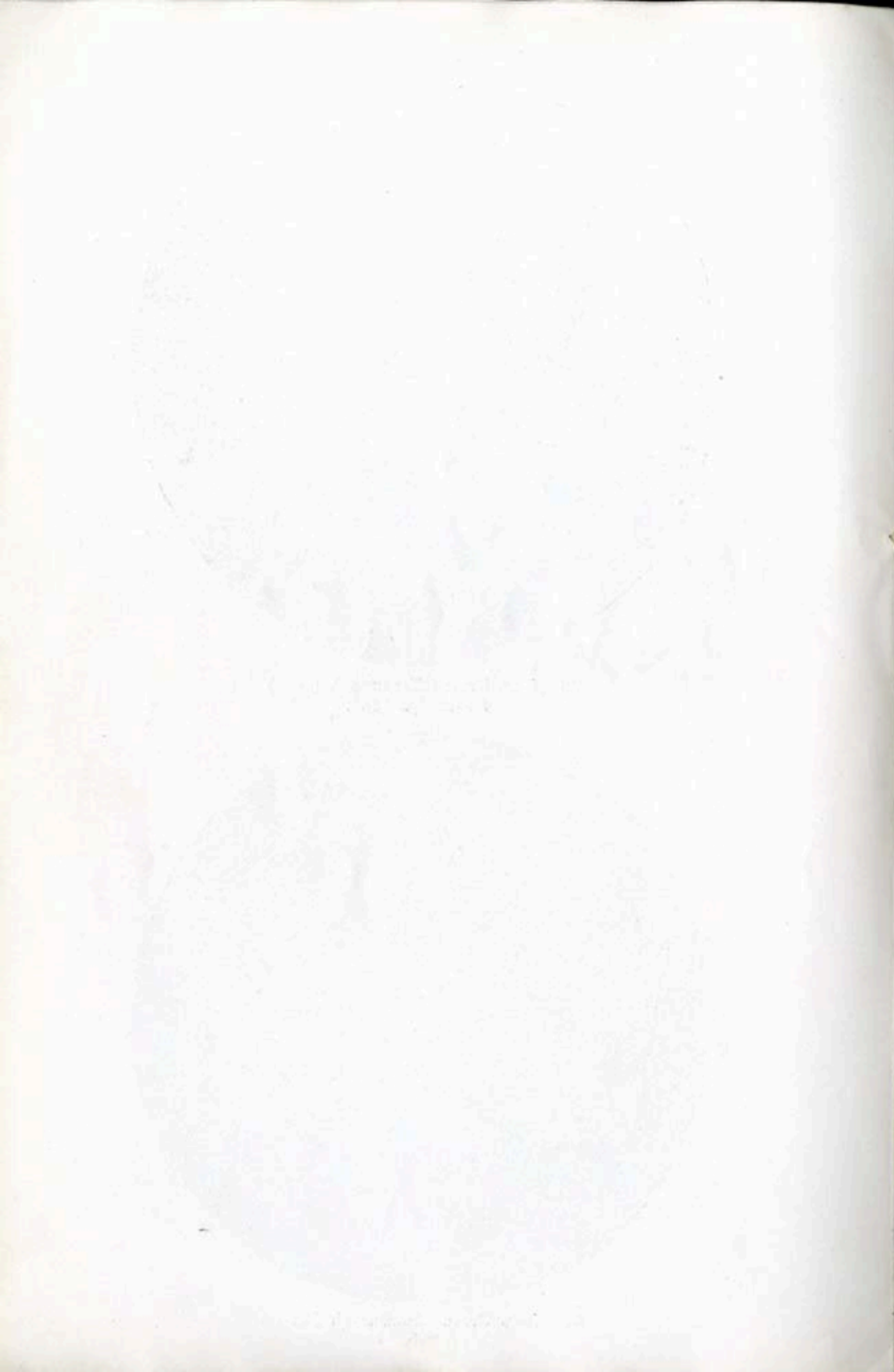
69. Војвода Владислав Херцеговић
13 фебруара 1466.

66. Крaль Стефан Томашевич (avers)
23 нoвембра 1461.

67. Крaль Стефан Томашевич (revers)
23 нoвембра 1461.

70. Херцеговина Цецилија
28 маја 1467.

71. Влатко, херцег од св. Саве
28 маја 1467.

72. Кнез Стјепан Херцеговинч
4 августа 1467.

73. Влатко, херцег од св. Саве
26 јула 1470.

75. Ђорђе Брањковић (каснији деспот)
9 октобра 1479.

74. Царица (султанџа) Мара
4 новембра 1470.

76. Деспотица Ангелина Бранковић
9 октобра 1479.

77. Јован Бранковић (каснији деспот)
9 октобра 1479.

78. Деспот Ђорђе Бранковић
1 новембра 1490.

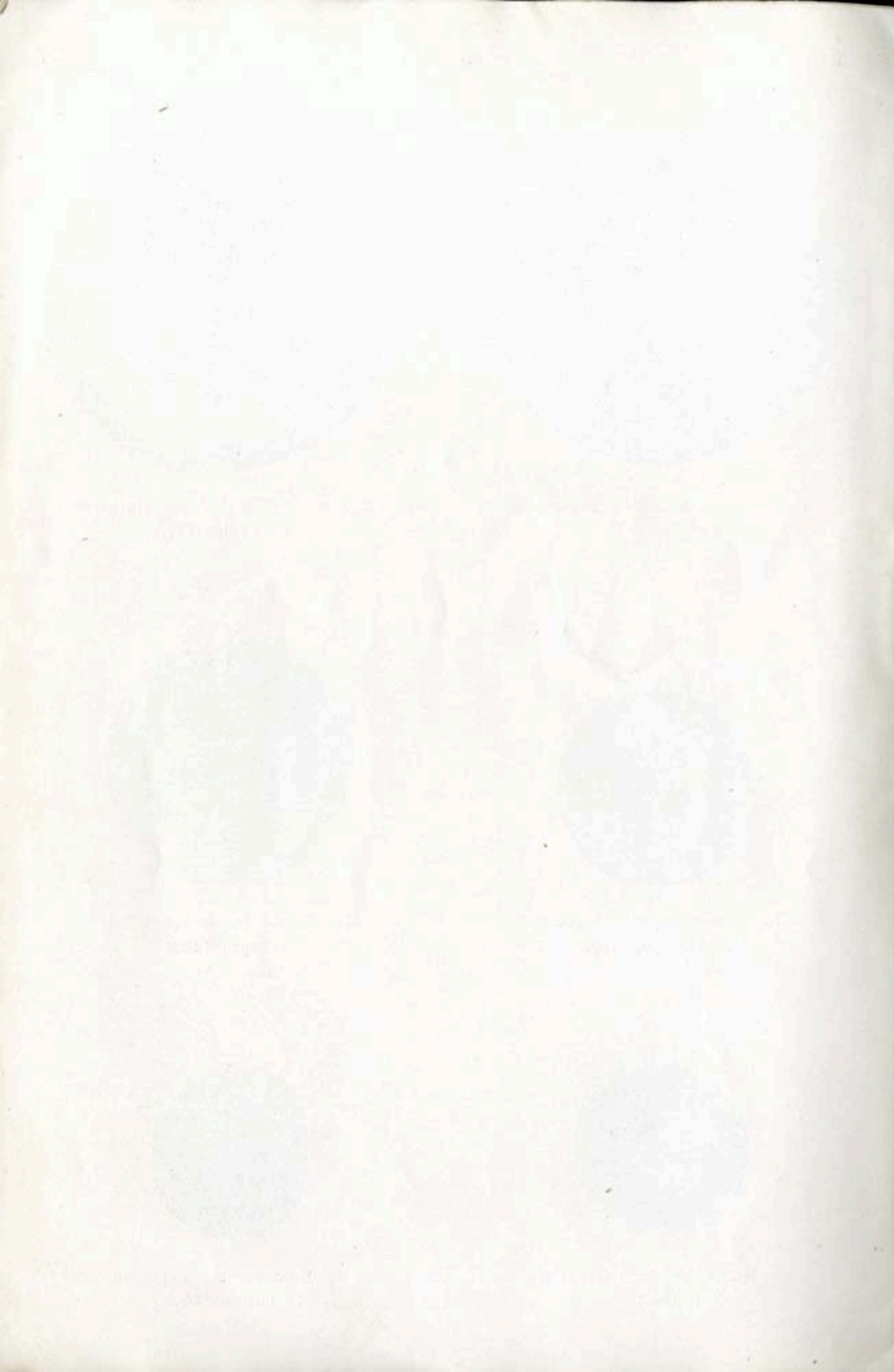
79. Деспот Ђорђе Бранковић
7 марта 1492.

80. Балша, херцег од св. Саве
7 марта 1492.

81. Деспот Јован Ђерислав
13 октобра 1505.

82. Павле Бакић
5 новембра 1533.

83. Деспотица Катарина Баћањи
удовица деспота Стефана Берислава
1 марта 1542.

84. Петар Петровић
1555.

85. Владика приогорски Ферузини
15 јула 1595.

86. Бискуп требињски Висаријон
22 маја 1596.

87. Српски досељеници у Личу
1605.

88. Петар Бакић (унук)
14 фебруара 1606.

89. Петар Бакић (унук)
прва половина 17 столећа.

90. Патријарх Арсеније Чарнојевић
18 јуна 1690.

91. Хаџи Комнен Георгијевић
капетан пришки
18 јуна 1690.

92. Иван Милутиновић
судија београдски.
18 јуна 1690.

93. Јован Јаношевић
капетан митровачки
18 јуна 1690.

94. Максим Аминовић
капетан гргуревачки
18 јуна 1690.